

**Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
ННІ філології, перекладу та журналістики**

Кафедра української літератури, методики її навчання та журналістики

Терех Олена Вячеславівна

Особливості проблематики творів Олени Печорної

**Магістерська робота
на здобуття кваліфікації: Викладач української мови і літератури та
зарубіжної літератури. Вчитель англійської мови.**

**Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка
Спеціальність: 014 Середня освіта (Українська мова і література)
Освітньо-професійна програма: Середня освіта (Українська мова і
література)
Освітній ступінь: магістр**

Науковий керівник –
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри української літератури,
методики її навчання та журналістики
Забарний О.В.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри
української літератури, методики її
навчання та журналістики
Бондаренко Ю.І.

Рецензент – кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та
методики її навчання
Зінченко С. В.

Рекомендовано до захисту на засіданні кафедри української літератури,
методики її навчання та журналістики
(протокол № _ від _ грудня 2021 року)

Завідувач кафедри української літератури, методики її навчання та
журналістики
доктор педагогічних наук, професор _____ Бондаренко Ю.І.

АНОТАЦІЯ

Терех О. В. Особливості проблематики творі Олени Печорної.

У першому розділі роботи здійснено огляд життя та творчості письменниці Чернігівщини – Олени Печорної, окреслено загальні тенденції розвитку сучасної жіночої української літератури крізь призму авторських інтерпретацій. Другий розділ окреслює базовий спектр проблем творів Олени Печорної, а саме: проблема батьків та дітей, екології, жінки у суспільстві, злочину та покаяння.

З-поміж творчості Олени Печорної об'єктом більш детального дослідження стали твори «Грішниця», «Химерниця», «Фортеця для серця».

Результати наукового дослідження можуть бути використані у підготовці спецсемінірів та спецкурсів із сучасної української літератури.

Ключові слова: жіноча література, проблематика, Олена Печорна, інтерпретація.

SUMMARY

Terekh O.V Peculiarities of Olena Pechorna's work.

The first section of the work reviews the life and work of Olena Pechorna, outlines the general trends in the development of modern Ukrainian women's literature through the prism of the author's interpretations. The second section outlines the basic range of problems of Olena Pechorna's works, namely: the problem of parents and children, ecology, women in society, crime and repentance.

Among the works of Elena Pechorna, the object of more detailed research were the works «Sinner», «Whimsy», «Fortress for the Heart».

The results of scientific research can be used in the preparation of special seminars and special courses on modern Ukrainian literature.

Key words: women's literature, issues, Olena Pechorna, interpretation.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТВОРЧИСТЬ ОЛЕНИ ПЕЧОРНОЇ У СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ.....	8
1.1. Життєвий та творчий шлях письменниці.....	8
1.2. Інтерпретація творчості Олени Печорної у сучасній літературній критиці.....	18
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНІСТИКИ ОЛЕНИ ПЕЧОРНОЇ..	30
2.1. Проблема жінки у сучасному суспільстві (на матеріалі романів «Грішниця» та «Фортеця для серця»).....	30
2.2. Проблема батьків та дітей у романах Олени Печорної.....	48
2.3. Проблема екології та зв'язок природи з людиною у творах Олени Печорної.....	58
2.4. Проблема злочину та покаяння у романі Олени Печорної «Химерниця».....	68
Висновки до розділу 2	73
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	77

ВСТУП

Актуальність наукового дослідження. Українська жіноча проза – явище на сьогодні багатопланове й багатовимірне настільки, що час від часу в сучасній літературознавчій науці з'являються судження про її феномен, намагання осмислити домінантні закономірності, передбачити динаміку розвитку художньо-естетичних векторів. Для останніх десятиліть характерна поява художніх текстів, що свідчать про активний пошук авторами нових мотивів, образів, жанрових модифікацій. Заглиблюючись у творчий пошук, сучасні письменниці разом із тим активно залучають у свій художній арсенал елементи фольклору, який відреставровує колористику та мисленнєву зосередженість народної свідомості.

Присутність в сучасній українській літературі яскравих письменниць робить все більш актуальним питання про те, що таке «жіноча проза» і чи варто її виділяти з усієї сукупності літературних творів.

Творчість Олени Печорної знаходиться в одному ряду з виразниками тієї тенденції сучасної української літератури, яка полягає в синтезі певних рис реалізму в стилі модернізму і постмодернізму.

«Жіноча проза» відображає характерні риси сучасного мистецтва, підводить підсумки естетичним пошукам усього століття, своїми художніми експериментами і стильовими відкриттями намічає перспективу культури майбутнього.

Українська жіноча проза відображає жагучий болісний пошук ідеалу, оскільки це – головний сенс творчості кожної справжньої художниці слова. Будь-які шляхи розкриття типології жіночої творчості сприятимуть більш глибокому проникненню в природу жіночої творчості, що і є завданням сучасної науки про літературу. Дослідження специфіки жіночої прози сприятиме її подальшому утвердженню та розвитку в руслі літературного процесу.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Магістерську роботу виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень

кафедри української літератури та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя «Історія української літератури: проблеми поетики та інтерпретації».

Мета магістерської роботи – дослідити проблематику творів Олени Печорної у контексті розвитку сучасної жіночої літератури.

Для реалізації поставленої мети були сформульовані наступні **завдання:**

- 1) дослідити наукову літературу з обраної теми;
- 2) розглянути особливості художнього осмислення письменницею багатогранного духовного світу сучасної жінки та специфіку характеротворення;
- 3) інтерпретувати творчість Олени Печорної у сучасній літературі;
- 4) розглянути спектр проблем творів, зокрема, про злочин та покаєння, проблему батьків та дітей, значення жінки у суспільстві та екологію;
- 5) сформулювати висновки та рекомендації на основі отриманих досліджень

Об'єктом магістерського дослідження є проблематики творів та індивідуального стилю письменниці Олени Печорної.

Предметом дослідження є специфіка та проблематика романістики Олени Печорної в контексті сучасної української літератури.

Теоретико-методологічними основами магістерської роботи є ключові положення праць М. Бахтіна, Т. Бовсунівської, В. Владимирової, Н. Герасименко, Я. Голобородька, Б. Гріфцова, Т. Гуляк, Т. Гундорової, А. Гурдуз, Ю. Джугастрянської, Д. Кирилової, Ю. Соколовської, Н. Соловйової, Л. Старовойт, Т. Тебешевської-Качак, С. Філоненко, І. Франка, О. Харлан та ін.

Концепт пам'яті в «Грішниці» розглядає В. Владимірова, контекстно роман 2010 р. проходить у статтях Г. Швець і О. Архіпової; «Кола на воді» 2013 р. задовольняються рецензіями (на зразок роздумів О. Герасименко), а

«Фортеця для серця» 2013 р., крім того, коментована в аналітичному огляді жіночої прози Н. Герасименко

Методи дослідження. У роботі використано такі методи: культурно-історичний, герменевтичний, інтертекстуальний, психологічний та структуральний.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у роботі зроблено спробу дослідити проблематику творів Олени Печорної, виявлено характерні риси та жанрові модифікації і трансформації романів авторки, з'ясовано тенденції розвитку сучасної української літератури в жанрі романістики.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані в літературознавчих студіях для подальшого вивчення сучасного роману та його жанрових трансформацій.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані при вивченні навчальної дисципліни «Історія української літератури початку XXI століття», розробці навчальних підручників і посібників, при підготовці курсових робіт та літературознавчих розвідок.

Апробація результатів роботи була здійснена на таких конференціях:

1. «Літературна творчість представників Ніжинської вищої школи: гуманітарний дискурс» (січень, 2021 р.);
2. III Всеукраїнській науково-практичній конференції в Глухівському національному педагогічному університеті (лютий, 2021р.);
3. Всеукраїнській дистанційній науково-практичній конференції «Основні тенденції розвитку лінгвістики, літературознавства і соціальних комунікацій» у Полтавському національному педагогічному університеті (27 квітня 2021р., Полтава).

Статті з теми дослідження вміщено в електронному збірнику «Студентський науковий вісник» №24 2021року:

Терех О. Проблема жінки в сучасному суспільстві на матеріалі роману Олени Печорної «Грішниця»// Вісник студентського наукового товариства. – 2021. – випуск 24. – С. 170 – 173.

Наукові доповіді за даною проблемою було оприлюднено на III Всеукраїнській науково – практичній конференції «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (17-18 лютого 2021) у Глухівському національному педагогічному університеті та на Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет – конференції «Арватівські читання – 21» (21 квітня 2021).

Терех О. Особливості проблематики творів Олени Печорної // Збірник тез доповідей науково-практичної інтернет - конференції «Арватівські читання- 2021» - Ніжин, НДУ., 2021.- С. 210- 212.

Структура та обсяг магістерської роботи визначається логікою вивчення поставленої проблеми та сформульованих завдань: вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел (46 найменувань). Загальний обсяг роботи 81 с., з них 70 с. – основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТВОРЧИСТЬ ОЛЕНИ ПЕЧОРНОЇ У СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Життєвий та творчий шлях письменниці

Українська відома та успішна письменниця, лауреатка премії Олеся Гончара – Олена Печорна (в дівочтві Олена Штупун), яка є авторкою таких книг – бестселерів як «Грішниця», «Кола на воді», «Фортеця для серця» та «Химерниця» назавжди закохала в себе своїх читачів цікавими життєвими історіями, що переплетені містиккою та коханням. Її романістика малодосліджена, а тому заслуговує на системне вивчення.

Чернігівська письменниця входить до двадцятки найуспішніших українських письменників за версією журналу «Фокус». Такий успіх авторці принесла її перша книга – «Грішниця», яка стала справжнім бестселлером. Після першого видання в 2010 році 10 – тисячним накладом, книга перевидавалася вже кілька разів, і на сьогодні її загальний тираж сягає понад 25 тисяч примірників.

Олена росла в повній українській сім'ї. Народилася вона в День захисника Вітчизни 23 лютого 1982 року в невеличкому селі Левковичі Чернігівського району. Згодом її сім'я переїхала до селища Михайло – Коцюбинське, де живе й до сьогодні.

Серед найяскравіших спогадів свого дитинства Олена Печорна з приємністю виділяє бабусиний квітник з півоніями, невеличку майстерню дідуся, січкарку, баню, хоча насправді то був звичайний сільський сарай та крісло-гойдалку. Величезну білу корову, яку вона страшенно боялась, хоч і звали її дуже ласкаво – Мілка. Вона з ніжністю пригадує найсмачніші у світі бутерброди з маслом і медом, картоплю-нелупку з салом, бабусині оповідки про ведмедів, що сплять у барлозі. Разом з сестрою вони слухали їх сотні разів і щоразу просили розповісти ще. Дідуся, який любив малювати та

читати журнал «Юний натураліст» Олена згадує з ніжністю. Пригадується книжкова шафа, де кілька полицок берегли скарб – книжки. Олена ще навіть читати не вміла, а от ілюстрації могла роздивлятись годинами. Щось намагалася повторити й намалювати. До речі, у другій кімнаті просто-таки гіпнотизував дівчинку справжнісінький мольберт. Вони з сестричкою вже не застали тих часів, коли дідусь малював, а мольберт був.

Коли ж Олена гостювала у татових батьків, то пригадує теплий-теплий черен печі, гарбузове насіння, яким ніяк не могла наїстися, аромат млинців і смаженого сала, яке ставили по центру стола у величезній пательні. Згадує прохолоду «другої» кімнати, яка насправді була дідусевою майстернею, де разом з сестрою могли годинами роздивлятись дрібненькі деталі. Дідусь Семен був годинниковим майстром і подарував їй особливий годинник – з ніжними квітками конвалій. Дідуся не стало, коли Олена була в шостому класі, а годинник лишився. Вона загубила його в Ніжині, коли стала студенткою, і дуже за дідовим подарунком шкодувала. І зараз, коли письменниця згадує дитинство, досі уявляє на лівому зап'ясті сріблястий годинник з конваліями.

Улюблених письменників у шкільні роки у Олені не було. Будучи дитиною вона була інтровертом «чистої води», відтак компенсувала брак спілкування читанням. Тому якихось особливих вподобань не мала. Читала все, що потрапляло під руку. Коли стала старшою, захопилася детективами Агати Крісті – смакувала насіння соняху, яблука «білий налив» або тараньку, й спішно гортала сторінку за сторінкою, розслідуючи таємниче вбивство.

Педагог за фахом, сільський бібліотекар за місцем роботи, Олена Печорна не виділяє в своєму шкільному житті особливо значимого вчителя, який зміг би посприяти в виборі її професії, однак всіх педагогів згадує з теплом та вдячністю. Більше того, сьогодні деякі з них стали їй колегами, оскільки вона повернулася в рідну школу (зараз це гімназія) вже як вчитель. Так само, вже значно пізніше, будучи письменницею, зблизилась зі своєю другою «першою» вчителькою Наталією Сапун. Якимось так склалося,

що лише на випускному Олена дізналась, що вона теж пише, однак вірші. І старанна колишня учениця з приємністю долучилась до друку першої поетичної збірки вчительки, і це по – справжньому зблизило двох талановитих людей. Школу майбутня письменниця закінчила із золотою медаллю

Олена вперше почала писати у підлітковому віці. Спершу, щоправда, її «твори» були малюнками та нагадували сучасні комікси. Дівчина вигадувала героїв і малювала їх, щось дописувала, когось підписувала, вже в підлітковому віці записи в «анкетах друзів» трансформувалися у щось більше. Олена будучи типовим підлітком свої почуття, думки та враження переносила на папір. Згодом продукти «самокопання й самопізнання» дівчини трансформувались у перші нариси новели. Назви перших творів були наступними: «Смертельна краса», «Дівчина, яку любив дощ» і інші. Вочевидь у дівчині відгукувалось передусім те, що «боліло». Тематика творів була наступною: хвора на лейкемію дівчина та старенький квітучий сад, який викорчуюють навесні.

Олену з дитинства приваблювала медицина, але після школи вона обрала для здобуття вищої освіти Ніжинський педагогічний університет. Письменниця згадує: «Закохалася заочно. Відчула. Спершу серденько тьохнуло, коли в обласній газеті прочитала заміточку для абітурієнтів, де був перелік спеціальностей. Українська мова та література (це ж про книжки!) і практична психологія (глибочінь людської душі). Словом, поцілило прямисінько в серце. А коли приїхала і на власні очі побачила білі колони, пройшлася Графським парком, відчула тихий плін затишного містечка, то закохалася раз і назавжди. І коли першого разу не вступила, наступного року точно знала, куди подавати документи. Вона згадувала: «Ніжин і справді моя особлива любов. То були незабутні п'ять років навчання, які, здавалось, умістили якесь окреме яскраве – яскраве життя».

Олена і сьогодні любить там бувати. Тим більше, що навчання у вищій подарувало їй щире й справжнє дружбу. Вона й досі підтримує спілкування

з своїми подругами тих часів, підтримують та телефонують одна одній, зустрічаються родинами.

Серед викладачів хто мав найбільший вплив на формування Олени у виші, був Олександр Забарний – її перший викладач. Олександр Вадимович викладав на так званих підготовчих курсах, а Олена цілий рік не щонеділі, а через одну, їздила до Ніжина з Михайло-Коцюбинського і старанно готувалася до вступу, відтак, коли побачила своє прізвище серед студентів, що вступили, була дуже щасливою.

Ніжинський педагогічний університет допоміг дівчині розкрити свої таланти. Вона обрала філологію, вчилася старанно й отримала диплом із відзнакою зі спеціальності «Українська мова і література» та «Практична психологія». Навчання у виші сформувало Олену як особистість, тому зараз на презентаціях, під час творчих зустрічей вона сміливо радить творчій молоді навчання у Ніжинському університеті. Хоча, будучи студенткою, вона майже нічого не писала. Проте саме в цей період поетеса дозрівала, відчувала «смак слова», знайомилася з літературою. Звісно, це згодом допомогло розкрити власний творчий потенціал.

Олена не вирішувала ставати письменницею, вона лише про це тихо мріяла. Вважала: «Яка письменниця! Дівчинка з села, вся рідня біля землі, а ті письменники – небожителі, як мінімум. Однак, дякувати Богу, любов до книг та історій перемогла, адже я таки дозволила собі мріяти». Доля зробила Олені підказку. Дуже вчасну. Вона саме навчалася в одинадцятому класі, коли тьотя дізналася про обласний літературний конкурс із символічною назвою «Проба пера» і запропонувала взяти участь. Олені запам'ятався на все життя і визначив подальшу «письменницьку» звичайний друкований текст: «Не дивуйтеся. В ті часи побачити щось «своє» у друкованому вигляді було щось фантастичне! Реферати ж писалися від руки, твори – теж. А скільки років після я мріяла про друкарську машинку, аби хто тільки знав. Саме на ній двоюрідна сестра і набирала мою писанину (це було вимогою конкурсу), а потім дала потримати кілька хвилин (після його треба було

надсилати). І оті кілька хвилини все вирішили. Адже я збагнула: ось цей текст – цілий Всесвіт, окремий від мене, який живе своїм життям. І в той самий час розуміла, що цей світ створила я. Що ж, здається, саме це й називається творчість».

Після університету Олена пішла вчителювати у ЗОШ № 1 в місті Славутич – вчила дітей української мови і літератури. Вийшла заміж за однокласника. Олександр Сердюк – її опора, підтримка чи, як каже Олена, «стіна». Чоловік не став прототипом героїв її романів. Олександр довгі п'ять років проводжав і зустрічав кохану на чернігівському вокзалі. Там, до речі, освідчився і попросив стати його дружиною. Відтак – знає її з дитинства, приймає таку, яка є, підтримує і пишається. Олена ласкаво відгукується про нього: «Він – ота широка спина, за якою я можу собі дозволити таку розкіш, як творчість. Може здатися дивним, однак він не прочитав жодного мого роману. І з цього приводу я жартую, що працюю не в його жанрі. У юнацькі роки Саша зачитувався фантастикою. Тому, здається, все ще попереду».

Народження первістка Владислава змінило тихий плин життя подружжя Сердюків. Материнство поглибило світосприйняття письменниці. Олена називає діток «щастям у квадраті» й заради них відмовляється від зустрічей із читачами, від поїздок. Чекає, доки підростуть і доростуть до її книг. Власне, перший свій роман вона написала саме в декретній відпустці. Тоді, ще в рукописі роман «Грішниця» називався «Висле небо. Сповідь грішниці». Це видавництво змінило первісну назву твору на «Грішницю». Саме з цією назвою в 2010 році він здобув міжнародну премію Олеся Гончара. Цією премією нагороджуються молоді автори віком до 30 років. Олені зателефонували та привітали з перемогою, але на нагородження поїхати вона не змогла, бо саме народилася друга донечка. Тож за премією їздив чоловік.

Серед українських письменників Олена орієнтується на авторів-сучасників знакових творів Ірен Роздобудько, Володимира Лиса, Марію Матіос, Валентину Мастерову, Наталію Гурницьку та Світлану Талан.

Якщо говорити про жанр романістики, то першим романом була «Грішниця». Поштовхом для його написання стала замітка в газеті «Моя судьба». Будучи студенткою, Олена жила на квартирі, а господиня Лариса читала такі газети. І якось в одній з них майбутня письменниця «випадково» натрапила на розповідь, яка велася від імені повії, хворої на СНІД. І якось так її сповідь зачепила, що відчула, що має про неї написати. Отак вигадана й водночас цілком реальна жінка жила в думках кілька років, терпляче чекала, час від часу нагадуючи про себе кадром в новинах, подією у сусідньому селі, ситуацією з далекими родичами і таки дочекалася своєю авторку, аби потім прочинити для неї двері в сучасну літературу.

Джерелом натхнення, ідеєю для написання своїх творів для Олени може стати все що завгодно. Письменниця про це говорить так: «Щодо натхнення, воно, звісно, є, але ніколи не знаєш, коли воно прийде. Та й велика проза – то як забіг на довгу дистанцію. Мусиш свідомо повертатися до роботи над текстом, тримати з ним зв'язок, а якщо й відпочивати, то не дуже довго, бо пуповина може ослабитись. Звісно, мене надихають якісні тексти, яскраві фільми, природа, навіть домашні клопоти, головне, аби був час впустити слово у свідомість».

Можна лише здогадуватись де Олена Печорна черпала теми для своїх романів. Українська письменниця Роксана Харчук справедливо завважує, що сучасна проза «залишається переважно автобіографічною, ліричною й іронічною». На її думку: «прикметною особливістю сучасної української літератури є брак стійкого епічного елементу та поєднання епічного з ліричним. Це можна пов'язати з національною традицією (сильний ліричний струмінь характеризує народнопісенну творчість). Але є й ближчі причини. Письменники доби Незалежності виявляються обмеженими в пошуку та присвоєнні чужого життєвого досвіду.

Натомість вони багато уваги концентрують на власному досвіді, проектуючи його на письмо. Через те їхні тексти позначені сильною автобіографічністю, в героях легко вгадуються прототипи самих авторів, а літературна професія часто стає предметом оповіді та своєрідною інтригою для зображеного в цих текстах світу» [43, с. 244].

Олена Печорна не писала на замовлення, адже вважає, що тема має обрати її, а вона – тему, лишень тоді народиться книга. Однак свій п'ятий роман, як не дивно, вона написала якраз після того, як її попросили це зробити: «Я завжди говорила, що навряд чи напишу якісний текст про минуле, історичний роман – не моє. Проте «У затінку земної жінки» - це передусім історія про історію часів Другої світової війни». Знову ж таки, Олена Печорна не описувала долі реальних людей, натомість переплітала клаптики чужих історій в одну, вже вигадану долю, але книжкова новинка, яка ось – ось побачить світ влітку 2021 – го, – передусім реальна історія реальної жінки.

Література і суміжні професії в Україні наразі переживають хвилю фемінізації. Тобто все більше жінок стають письменницями, журналістками, перекладачками. Відбувається цей процес тому, що подібна праця у нашій країні є низькооплачуваною. А отже не може привабити чоловіків. А отже, стає «жіночою» роботою. А робота, яку роблять жінки, вважається непрестижною. Наприклад, якщо порівняти чоловічу некваліфіковану працю і жіночу, скажімо, вантажника і прибиральницю, то вантажником бути нормально, а прибиральницею – «принизливо». Література стає апriorі непрестижною, не професією, а хобі. Тему жінки для своєї творчості обрала й Олена Печорна. Звісно, є досвід головного героя чоловіка в романі «Кола на воді», однак цей текст письменниця вважає найслабшим. Причина, звісно, не в чоловічій психології. У тій самій «Химерниці», Олені Печорній вдалося зазирнути вглиб чоловічого світу, однак жінка таки ближча і зрозуміліша. Є різниця між поняттями «жіноча література» і «література, писана жінками».

«Жіноча література» має певні не дуже позитивні конотації, тож навряд чи якась авторка хотіла б, аби її твори називали «жіночою літературою».

Прийнято вважати, що жіноча література презентує жіночі цінності, жіноче світосприйняття, специфіку жіночого світу, відображає досвід автора-жінки. В творах цього жанру акцентується увага на почуттях та переживаннях героїв, предметом опису є красива та глибока любов, яку не розуміють оточуючі люди або до якої стоять перепоною складні обставини. Наталя Колесниченко слушно вказує, що жіноча література – це «виявлення специфіки жіночого письма, що народилося та існує в умовах маскулинної письмової традиції як у галузі творчості, так і в галузі його критичного аналізу» [21, с. 248].

Відома англійська авторка сучасних романів чік-літ Джейн Вайнер зазначає, що літературу для жінок не можна сприймати принизливо як пляжне читання: «Бути жінкою – це не тільки бути відмінною від чоловіків, але й поєднувати в собі багато ролей від матері до політичного діяча» [47].

Американський дослідник з жанрології Джон Кавелті переконаний, що жіноча проза, незалежна від піджанрового втілення, належить до формульної літератури. На думку автора, формульна література – це літературна модель, яка функціонує як «структура оповідних чи драматургічних конвенцій, використаних у більшості творів. Це синтез низки специфічних культурних штампів і більш універсальних оповідних форм, або архітипів» [31, с. 37].

Західні літературознавці, як зазначає Н. Колесниченко, для поняття «жіночий роман» використовують такі назви: Romance, Frauroman, Damenroman, Liebesroman, як «твір, написаний жінкою, про жінку, для жінки» [21, с. 167].

Для цього жанру обов'язковий перший параметр наведеного вище визначення – «написаний жінкою», два інші – факультативні. Проблематика жіночої прози, жіночого письма, жіночої літератури в цілому нерідко пов'язана з любовними переживаннями жінки, проте ними вона не обмежується.

Жіноча література презентує жіночі цінності, жіноче світосприйняття, специфіку жіночого світу, відображає досвід автора-жінки. У творах цього жанру акцентується увага на почуттях та переживаннях героїв, предметом опису є красива та глибока любов, яку не розуміють оточуючі люди або до якої стоять перепоною складні обставини. Твердження, що любов – це найголовніше, найцінніше в житті жінки, є характерною особливістю жіночого роману. Відсутність любові – причина всіх без винятку життєвих негараздів. Цільовою аудиторією зазвичай вважаються жінки, у зв'язку з чим за літературними творами, написаними у жанрі любовної історії, закріпилася назва жіночий роман. «Іншими словами, – уточнює Наталя Колесниченко, – «жіночий» можна розглядати як позначення одного жанру, присвяченого одній (жіночій) проблемі, що слідує в своїй структурації єдиній схемі, орієнтованій на єдину (жіночу) аудиторію» [21, с. 169].

Найважчим в написанні для письменниці був роман «Химерниця». Олена Печорна в одному зі своїх дописів розповідає: «Я «мовчала» п'ять років. П'ять. Якби мовчання було живим, моє «німування» за рік пішло б до школи та навчилося поєднувати склади у слова. Чи шкодую, що стільки часу присвятила цій історії? Ні, але це зараз не шкодую. Бувало, хотілося поставити крапку якнайшвидше, ото так, як є. І я намагалась, правда. Утішала себе, що ось піду у відпустку, допишу сценарій, проведу захід, відбуду семінар й отоді... А життя посміхалося й підкидало свіжу порцію справ: «Зажди, не поспішай, дорости до цієї історії». Чи доросла? Не знаю. Однак уперше за час праці над одним й тим самим рукописом я змінилась настільки, що мусила переписувати і доопрацьовувати сто з гаком сторінок. Уявляєте? Це ті, що були першими. І навіть зараз вагаюся, чи не поквапилась з кінцівкою? Можливо. А може бути, що й ні. Знаю точно одне: вирішувати вам, друзі. Бо це нарешті сталося! Рукопис відбувся. Не вчора і навіть не тиждень тому. Я ще трошки помовчала – за звичкою. Нині затамовую подих і чекаю... Сподіваюсь, не лише я».

Можна зрозуміти, що для Олени «Химерниця» – це доволі важкий рукопис: «Химерниця – це саме така сповідь, гірка, зболена, схована за сімома печатями людської сліпоти. Бо так заведено. Бо якщо зважишся розповісти, в тебе тикатимуть пальцями і шепотітимуть поза спиною «сама винна». Так заведено у суспільстві: незручна тема, значить, мовчи. Ніби й нічого аж такого не сталось. Ну справді? А що ж тут такого? І вони мовчать, страшно так мовчать, кричить хіба німота. Про пережите сексуальне насилля зважуються говорити одиниці, тоді як від 70% відсотків, а то й більше (всі 75%-85%) консервують біль у собі. Лише вдумайтеся. На мить уявіть собі масштаби цих сутінків, цієї сірої зони зболеного жіночого мовчання. Що там ховається? Скільки зламаних доль, скільки страшних трагедій?».

Читаючи роман Олени «Химерниця» можна зрозуміти, що стало в основу його написання: «...історія під назвою «Химерниця» не просилася, аби я їй дала життя, вона волала, кричала, атакувала з якоюсь моторошною систематичністю. 2012 рік – зґвалтування й убивство Оксани Макар. 2013 рік – Врадіївка. Згодом репортаж в газеті «По-українськи» про схожий випадок. 2016 рік – флешмоб #Янебоюсьсказати. Було відчуття, ніби мене взяли в облогу й не відпускали безкінечних п'ять років. Результат? Розповідь про три жіночі долі й одну фатальну новорічну ніч».

Отже, можна вважати, що біографічний «прихід» Олени Печорної в літературу відбувся у 2010 році після визнання та нагороди міжнародною премією Олеся Гончара за перший роман «Грішниця», який був написаний в декретній відпустці. Бути письменницею стало мрією Олени, коли вона закінчувала навчання у школі, тоді ж прийняла участь у обласному літературному конкурсі. Любов до літератури, вибір філологічного факультету у виші, старанне навчання з відзнакою, реальні історії жінок спонукали Олену взятись за написання «жіночого роману».

Романи, що створені жінками, написані по-різному, порушують різні теми, представляють різноманітні сюжети. Аналізуючи особливості жіночого роману, слід мати на увазі історичний чинник, що визначив як пізній час

входження жінки-письменниці в літературу, так і подальшу її участь у розробці певних жанрів. Це супроводжували боротьба, протистояння, нерідко повне заперечення, і нарешті, абсолютне, беззастережне визнання цього феномена – «жіноча література».

1.2. Інтерпретація творчості Олени Печорної у сучасній літературній критиці

Виділення «жіночої прози» в контексті сучасної літератури обумовлено декількома факторами: автор – жінка, центральна героїня – жінка, проблематика так чи інакше пов'язана з жіночою долею. Важливу роль відіграє і погляд на навколишню дійсність з жіночої точки зору, з урахуванням особливостей жіночої психології.

«Жіноча проза» офіційно була визнана літературним явищем в кінці ХХ століття і сьогодні виділяється як стійкий феномен вітчизняної літератури. Творчість письменниць аналізується, публікуються спеціальні дослідження, які розглядають різні аспекти жіночої прози, проходять дискусії, збираються конференції.

Поняття «жіноча література» пов'язано з двома основними значеннями:

– в широкому сенсі – це все твори, написані жінками, незалежно від того, чи дотримується авторка в своїй творчості позицій фемінізму або слідує патріархальним традиціям;

– у вузькому розумінні – це коло текстів, в основі яких лежить власне жіночий погляд на традиційні загальнолюдські проблеми (життя і смерті, почуття і обов'язку, взаємини людини і природи, сім'ї, і багато інших) [36].

Явище «жіночої прози» досліджується філологами, істориками та соціологами. Вирішуються питання про те, чи існують особливі жіноча естетика, жіноча мова, жіноча здатність писати. Але, в основному, дослідники приходять до висновку про те, що в «жіночій прозі» відбуваються ті ж самі процеси, що й в решті літератури, – процеси, спрямовані на пошук

нових відносин в мистецтві і нових прийомів їх фіксації. Жінки практично завжди виступали першопрохідцями у відкритті нового змісту [36, с. 71].

Вести мову про жіночу літературу потрібно не в контексті «поділу» літератури на чоловічу і жіночу, а лише маючи на увазі розширення літературної спадщини за рахунок затвердження самотності і творчої індивідуальності пишуть жінок.

Українська література зламу тисячоліть має принципово новий характер: можливим став розвиток власної, націєтворчої літератури, утвердження її самотності, відбулося переосмислення естетичних цінностей попередніх поколінь, неприйняття соцреалістичного канону. Можемо з упевненістю говорити, що сучасна українська література впевнено виходить на нові жанрово-стильові рубежі, вимагаючи від митців не тільки нового світовідчуття, а й нових тем, форм зображення реальності, нових виражальних засобів. Тож не дивно, що широке коло науковців потрактовують її як постмодерну, в межах якої співіснують постмодернізм, неомодернізм, неопозитивізм, неоавангардизм, жіноча література [37, с. 15].

Сучасна жіноча проза активно заявила про себе в кінці 1980-х початку 90-х р.р. і до цих пір дискусії про неї не замовкають. Існують різні точки зору на питання про те, чи мають право тексти, написані жінками, розглядатися як самостійна галузь словесності. Для осмислення явища жіночої прози з середини 90-х років в літературознавстві починає досліджуватися термін «гендер» [36, с. 2].

Феномен жіночої прози останні два десятиліття є доволі привабливим об'єктом для критичних рефлексій, літературознавчих студій і звичайного читацького інтересу. Щороку в літературному просторі з'являються нові й доволі оригінальні письменниці, серед яких – колишні випускниці філологічних факультетів, журналістки, представниці культурної й політичної сфер. Така ситуація пояснюється загальною тенденцією емансипації суспільної свідомості, апробацією маркетингових стратегій у галузі українського книговидавництва, розкриттям можливостей жіночої

професійної самореалізації. Розширенню горизонтів сучасної української жіночої прози сприяють також численні літературні конкурси, рейтинги літературних і культурологічних часописів, телевізійних корпорацій (наприклад, «Коронація слова», «Книга року Бі-Бі-Сі» та ін.).

«Жіноча проза» як поняття і як явище залишається неоднозначною категорією літературознавства, оскільки для окреслення певного масиву художніх текстів застосовується мотивація за ознаками гендеру автора твору. Водночас «жіноча проза» має відповідну специфіку, що, дозволяє, виокремити цей пласт літературного потоку в окремий дискурс розвитку як національної так і світової літератури.

Літературний твір функціонує в складно структурованому полі літератури, відчуваючи вплив ціле покладання різних агентів поля. Воно присвоюється в якості символічного капіталу, в тому числі літературною критикою.

Критика і література, безумовно, міцно пов'язані між собою. Літературна критика сприяє соціальному функціонуванню літератури, вибудовує її відносини з публікою, суспільством. Важливою перевагою критики є здатність розглядати твір як художнє ціле і усвідомлювати його в загальному процесі літературного розвитку.

Критика здійснює множинність зв'язків з різними суспільними практиками та соціальними інститутами і являє собою особливе явище творчої діяльності людини. Зміна соціальних умов, виникнення нового типу читача змінює і форми літературної критики. Класична літературна критика вказує письменникові гідності і промахи його праці, сприяючи розширенню його кругозору; звертаючись до читача, критик не тільки роз'яснював йому твір, але залучав до живого процесу спільного осмислення прочитаного на новому рівні розуміння. Але сучасній літературній критиці властива ще й функція рекламування твору, і часом вона важливіша за всі інші вищезазначених, оскільки книга тепер розглядається переважно як товар. А будь-який товар цінний лише тоді, коли на нього є масовий попит. На

сьогоднішній день читацький попит на літературу багато в чому залежить від репутації письменника, думки авторитетних і не дуже людей про його твори [38, с. 22].

Жіноча проза років стала вже звичним об'єктом для дослідників, які мають її на периферії нової реалістичної традиції: десь на перетині натуралізму і сентименталізму.

Серйозні дослідження української «жіночої прози» стали з'являтися порівняно нещодавно. Цьому передувало виникнення в кінці 80-х - початку 90-х рр ХХ століття самої жіночої прози як майже масового явища. Цей факт дозволив дослідникам перейти до аналізу творів сучасних письменниць як до прояву жіночого колективної свідомості. Народження сучасної жіночої прози закономірно пов'язують з появою романів, завдяки яким читач отримав можливість «почути» різні голоси і теми, сприйняти різні художні манери [42, с. 23].

Своєрідність добірки текстового матеріалу, його класифікації, особливості редакторського і художнього оформлення демонструє присутність певної творчої концепції жіночої прози. Критичні статті, присвячені жіночій літературі, зазвичай відкриваються роздумами, чи потрібно ділити літературу за статевою ознакою і чи існує взагалі жіноча проза. І в той же час жіноча проза створюється і поширюється. Поява письменниць – професіоналів свідчить про її перспективи в художній літературі.

Романи Олени Печорної стали популярними серед різного віку читачів, а також і серед чоловіків, не дивлячись на те, що романи Олени Печорної відносяться до «жіночої» літератури. Романи обговорюються науковцями, критиками у науковій та спеціальній літературі та читачами на сторінках Інтернету.

Останні два десятиліття в українській літературі позначились суттєвими змінами в трактуванні образу жінки. Це спричинено появою багатьох письменниць, які позиціонують власну творчість як новий напрямок

літератури – жіночий емансипований, феміністичний стиль. Вони представляють новий тип сучасної жінки, незалежної та вільної. Популярність такої літератури викликана передусім процесом фемінізації та черговим переосмисленням гендерних особливостей суспільства.

Важливою ознакою сучасності є процес трансформації досвіду минулого, пошук нових цінностей та орієнтирів. Нове тисячоліття ставить перед українською жінкою нові і дуже потужні завдання: змінити менталітет, навчитися співіснувати за новими правилами гри, а також зуміти відстояти свою національну ідентичність в епоху загальної стандартизації та глобалізації. Тому в новітній жіночій прозі жінка займає головне місце. Вона виявляє незадоволення своїм становищем, прагне самореалізації, активної участі в усіх сферах життя, навіть тих, які раніше були переважно прерогативою чоловіків.

Українська жіноча проза – явище на сьогодні багатопланове й багатовимірне настільки, що час від часу в сучасній літературознавчій науці з'являються судження про її феномен, намагання осмислити домінуючі закономірності, передбачити динаміку розвитку художньо-естетичних векторів.

Для останніх десятиліть характерна поява художніх текстів, що свідчать про активний пошук авторами нових мотивів, образів, жанрових модифікацій. Заглиблюючись у творчий пошук, сучасні письменниці разом із тим активно залучають у свій художній арсенал елементи фольклору, який, за слушною думкою відомого сучасного дослідника Я. Голобородька, не тільки «відкриває, визволяє, випростовує файли народної пам'яті, а й відреставровує колористику та мисленнєву зосередженість народної свідомості» [7, с. 67].

Новітній етап розвитку української літератури пов'язуємо зі створенням Незалежної Держави в 1991 році. Щоправда, хронологічно становлення нової фази літературно – культурного життя не буквально збігається з 1991 роком, коли було проголошено нову державу на руїнах

колишньої – Радянського Союзу, що розпався під тягарем політичних та економічних факторів.

У художній літературі нові тенденції спостерігаємо вже у другій половині та наприкінці 1980-х років. Так, Тамара Гундорова пропонує за переломний пункт вважати 1986 рік, а саме – аварію на Чорнобильській АЕС [9, с. 221], що відкрила шлях радикальних суспільно-культурних перетворень в Україні. Згідно з періодизаційною концепцією дослідниці, від цього моменту починається історія української постмодерної літератури, що свідомо реконструювала радянські культурні коди та проклала дорогу новій естетиці, наближеній до західного постмодернізму. Схожі критерії застосовує до новітньої літератури й Роксана Харчук, діагностуючи в ній постмодерні тенденції [44, с. 136].

Інакшу модель переходу запропонував австралійський учений Марко Павлишин, який вважав ключовою ознакою новітньої української літератури не її постмодернізм, а постколоніалізм [25, с. 15]. Варто додати, що постколоніальний етап, який почався ще у 80-х роках минулого століття, триває досі, адже вихід із колоніальної тіні виявився для української культури надто драматичним, суперечливим та тривалим. В. Даниленко, який також наголошує на постколоніальній якості сучасної словесності, пише зокрема про цю динаміку: «До 1991 року українській літературі був притаманний приховано антиколоніальний пафос, а після розвалу Радянського Союзу й утворення української держави література вступила в постколоніальну стадію свого розвитку. Після зникнення літературоцентризму українська література почала пошуки і створення нового героя, нового світу, нової української людини» [16, с. 188].

В українській літературі сьогодення намітилася активна тенденція до заглиблення в екзистенцію людської душі, зображення характерів у межових, екстремальних ситуаціях. Це й стимулює сучасних літературознавців до розгляду текстів насамперед у екзистенційному дискурсі. Уходження в українську літературу жінок-письменниць значно розширило діапазон

художнього осмислення морально – етичної проблематики художніх текстів, звернуло увагу читачів на важливі проблеми онтології

У сучасній літературознавчій науці практика жіночого письма ще й до сьогодні продукує появу численних дефініцій. З цього приводу доречним видається висловлювання Гелен Сіксу про неможливість вичерпного визначення «жіночої практики письма, і ця неможливість існуватиме завжди, якщо ця практика не буде затеоретизованою, закритою, закодованою, але це не означає, – зауважує дослідниця, – що її немає взагалі» [33].

В. Владимірова та Н. Кириленко вважають, що проза Олени Печорної стала цікавим феноменом сучасного загальнонаціонального літературного процесу, фактом перегляду багатьох сутнісних загальнолюдських проблем у світлі жіночої екзистенції. Проблема духовної самотності стала для багатьох героїнь її романів домінуючим модусом буття й подана авторами на високому філософському рівні осмислення.

У романі Олени «Грішниця» головна героїня постає не як маргінальний об'єкт у жорсткому світі, а як центр екзистенційних станів, домінантним з яких є самотність. У філософії екзистенціалізму абсурдним вважається людське існування, яке відбувається в умовах втрати сенсу, що тісно пов'язано з відчуженням особистості від соціуму та від самого себе. Постійне відчуття самотності, непотрібності, можна потрактувати як глибоке екзистенційні відчуття світу абсурду та приреченості в ньому маленької беззахисної людини.

А. Ленгле констатував, що метою екзистенціального аналізу є насамперед завдання «відновити або закріпити відкритість людини для себе самої задля діалогічного обміну зі світом» [24, с. 46]. Щоденні записи-спогади сприяють розгерметизації «Я» героїні, стимулюють до відновлення втрачених гармонійних стосунків з соціумом, бо, на думку Е. Фромма, «людина одночасно самотня й знаходиться в тісному зв'язку з іншими представниками роду людського. Вона самотня тому, що унікальна, нема більше нічого й нікого тотожного їй, вона усвідомлює себе окремим

індивідуумом. Людина самотня, коли їй необхідно давати особистісні оцінки, самостійно приймати рішення, спираючись тільки на свій Розум. Однак самотність несприятлива для людини... її щастя можливе лише в разі існування почуття солідарності з ближніми, з минулими та майбутніми поколіннями» [41, с. 388].

У головної героїні роману «Грішниця» ще з раннього дитинства починає руйнуватись аксіологічної системи цінностей, у контекст якої входять такі поняття, як батьківська любов, домашній затишок, взаємоповага, порозуміння. Негативний досвід перебування в родині відповідно стимулює в подальшому включення механізму–природного захисту власного життя через постійну небезпеку, що трапляється на її життєвому шляху [13, с. 18]. Внутрішній травматичний досвід позначився на всій подальшій долі героїні, корегував її вчинки. У романі весь час спостерігаємо тонке нюансування переживань Лариси, різноманітність чуттєвих деталей, майстерно відтворених авторкою. Вона змушена переживати глибоку душевну кризу через життєві потрясіння, невиліковну хворобу, що призвело її до пригнічення, психічного виснаження, тривоги, відірваності від світу. Ці симптоми складають стиль життя головної героїні, внутрішнє «Я», у якому «світ вже давно чорного кольору» [27, с. 11].

Страждання головної героїні «Грішниці» в різні періоди її життя О. Печорна часто передає через пейзажні дедалі, що природно поєднуються з її душевним настроєм. Заголовок твору теж залучає реципієнта до осмислення зображуваних подій не тільки на буттєвому рівні, а й на символічному, носить не лейтмотивний, а констативний характер.

Нове століття стало періодом надзвичайної активності літературної молоді, яка не лише заявляє про себе, а й формує перспективні тенденції розвитку. Література молодих письменників адекватно відповідає на запити сучасного читача, а також – на виклики техногенного ХХІ сторіччя.

Як видно, незалежна Українська Держава дає певні умови для розвитку талантів молодих авторів. Тому їхня творча активність проявляється не

тільки у звичних для молоді формах, не лише реалізується у виданні колективних альманахів та індивідуальних збірок поезії, як це традиційно мало місце в минулому.

Поряд із цим молоді таланти беруться за втілення більш амбітних задумів, зокрема за написання художніх романів. Український роман в останні роки значно «помолодшав» (усупереч утертим уявленням про те, що успішний роман може написати автор після 40-50 років життя).

На сьогодні авторами українських романів стають молоді письменники, про що свідчить літературна кар'єра Олени Печорної.

Властивістю сучасності можна вважати підвищену публіцистичність, злободенність, посилену експресивність жіночої прози. Відмінною особливістю є і те, що велике значення набувають у творах письменниць питання, пов'язані з мрією, щастям, любов'ю і дитинством.

З'являється новий тип героя та героїні і нова реальність, неповторний художній світ. Нова проблематика і поетика зумовили створення творів, де жінка виступила головною дійовою особою, а не тільки виразником авторської ідеї.

Таким чином, сьогодні можна говорити про те, що українська жіноча проза виділилася як стійкий значущий феномен сучасної літератури, що викликає глибокий інтерес серед читачів і критики, завдяки своїм високим творчим перевагам. Основна тематика жіночої прози Олени Печорної охоплює проблеми сім'ї, контрасту дитинства і дорослого життя, теми «загубленого раю», пошуку сенсу життя, зв'язку особистості і суспільства, проблеми «маленької людини».

Романи Олени Печорної різко виділяються на тлі творів сучасної літератури та висвітлюють родинну тему, де автори пишуть в основному про розпад сім'ї, про нетривкі або неповні сім'ї, про те, як руйнуються відносини. Мотив будинку, сім'ї є центральним у творчості Олени Печорної. Природа її романів така, що все в них постійно коливається між сімейним (за зразком ХІХ століття) і жіночим романом сучасної поп-культури, в якому виражені

«жіночі мрії» і даються переліки типових образ і бажань. Олена Печорна адаптує класичну романну форму до сучасних звичок «легкого споживання», переводить її на мову сучасної цивілізації.

Однією з основних проблем в романах Олени Печорної є проблема «батьків» і «дітей», вічна проблема наступності поколінь. Критики вважають, що письменниця висловлює в своїй творчості катастрофічну кризу сім'ї як соціального інституту. Драматична ситуація завжди оголює спотворення людських відносин, особливо в сім'ї або між чоловіком і жінкою; ненормальність і патологічність цих відносин незмінно призводить її персонажів до розпачу і почуття непереборної самотності.

Висновки до розділу 1

«Жіноча проза» ігнорує таку особливість масової літератури, як нівелювання авторської точки зору – вона підкреслено індивідуальна, передає неповторність мовної особистості авторок. Саме в цьому полягає ще одна риса новітньої української літератури.

В українській літературі попередніх століть яскраво вимальовуються лише декілька неординарних жіночих постатей: Марко Вовчок, Ганна Барвінок, Ольга Кобилянська, Олена Пчілка, Леся Українка. Сучасна жіноча література тяжіє до осмислення проблем, які виходять поза межі особистого досвіду авторок. Письменниці прагнуть подати своє бачення глобальних цивілізаційних процесів, у тому числі і в історичному зрізі осмислити становлення сучасної української державності, здійснити реконструкцію минулого України з врахуванням жіночого досвіду, який донедавна системно замовчувався.

У сучасній українській жіночій прозі актуалізовані проблеми гендерної ідентичності, табуована сексуальна й національна проблематика, здійснена спроба реконструкції національної світоглядної парадигми. Ці тексти приваблюють надзвичайною відвертістю, інтимністю, автобіографічними

образами, новаторськими принципами осмислення реального і трансцендентного вимірів існування.

Досліджуючи життєвий і творчий шлях письменниці ми дійшли висновку, що її літературні смаки формувалися на ґрунті національної самоідентичності, під впливом народної моралі і побуту.

Твори письменниці Олени Печорної відрізняються особливою організацією сюжету, найчастіше по замкнутій моделі, включають ретроспекцію, багатоплановість, характеризуються відкритою авторською позицією, поєднанням аналізу і коментаря описуваних подій, а також використанням різноманітних позасюжетних елементів і засобів документальності.

Олена Печорна ще перебуває на стадії початкових літературознавчих досліджень, хоча її романи набувають сьогодні все більшої читацької прихильності. на прикладі сучасної жіночої прози.

Зокрема у творчості Олени Печорної можна спостерігати сьогодні активну взаємодію фольклору з художнім текстом. Фактографічність, «жорсткий реалізм» нерідко з'єднуються в «жіночій прозі» Олени Печорної з тонким ліризмом, тому найбільш часто використовуються жанри соціально-психологічного, сентиментального оповідання, роману-життєпису, розповіді.

Жанрова специфіка творів Олени Печорної залежить від широти узагальнень, постановки кола питань. У своїх романах авторка йде від побутових конфліктів до соціальних, а потім – до загально побутових, загальнолюдських.

Романи Олени Печорної конкретні і локальні, присвячені важливим питанням. Загальним в них є зображення неповторною долі людини, як жінки, так і чоловіка, в світі. Центральними персонажами багатьох творів письменниця робить жінку або молоденьку дівчину. Письменниця зізнавалася, що багато тем її романів ставилися її попередниками, а своє завдання вона бачить в тому, щоб представити тільки власний погляд на заявлену в романі проблему. Створюючи художню картину світу, Олена

Печорна своєрідно вибудовує сюжет: він виникає як ніби з безпосередніх спостережень над життєвими явищами або характерами.

РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНІСТИКИ ОЛЕНИ ПЕЧОРНОЇ

2.1 Проблема жінки у сучасному суспільстві (на матеріалі романів «Грішниця» та «Фортеця для серця»)

На перший погляд, в сучасному світі проблема жінок в суспільстві здається формально вирішеною і навіть законодавчо врегульованою. Але все ж не можна заперечувати, що дана проблема завжди знаходить відображення в соціально – культурному контексті, зокрема, в літературі, складаючи основу духу будь – якої епохи, який незмінно визначається суспільним становищем чоловічої та жіночої статті по відношенню одна до одної.

Українська література має імідж нуднувятих текстів про страждання, де фігурують безталанні красуні, а чоловіки їм трапляються або непорядні, або безхарактерні. При ближчому розгляді у нашій класиці і сучасній літературі багато крові, зла, помсти, і часто насильство має виразний гендерний відтінок; візьмемо наприклад, «Повія» Панаса Мирного та «Марія» Оксани Іваненко ті ін. Десь тоді, коли на Заході публічні тортури і страти поволі втрачали популярність (не серед народу, звісно, а серед тих, хто має владу) та поступалися закритим судовим процесам і тюремному ув'язненню, у нас зародилася нова українська література. Декларовано орієнтована на масового читача й популярний формат, вона є енциклопедією суспільних настроїв і звичаїв. Із неодмінним застереженням: іноді ці настрої і звичаї народницькі стурбована інтелігенція вифантазовує собі сама і вже потім пропонує читачеві.

Українська література останніх двохсот років рясніє насильством усіх видів і розмірів. Ми звикли до образу вітчизняної культури як патріархальної, а водночас вона уявляється як сповнена дівчат-квіток, ласкавих і нещасливих найминок, мужніх і шляхетних, хай часто теж нещасних, чоловіків. Кріпацтво давно скасували, а отже, шлях до щастя

головної героїні української класики скоротився: здається, тільки й треба, що вирватися від сільської печі, здобути освіту, отримати оплачувану роботу і «власну кімнату», ну і не втопитися від мук нерозділеного кохання чи непланованої вагітності. Прихильність до такої точки зору означає, недооцінювання української літератури. І її роль теж, адже в умовах літературоцентричної культури вплив популярного тексту шалений. Влада, у ролі якої виступають і глибоко стурбована більшість громади чи нації, котра стоїть на сторожі морально-етичних цінностей, і ті, хто формує внутрішньодержавну політику, це знає і намагається брати під контроль.

Неможливо заперечувати, що настрої суспільства мають складний, але незаперечний зв'язок з художньою еволюцією. Разом з активними змінами суспільної ролі жінки паралельно змінюється і її роль в культурі. Історія показує, наскільки самовідчуття жінки-письменниці впливає на вибір нею тем, літературних характерів і способів їх зображення.

На сучасному етапі творчість українських жінок-письменниць спирається на потужну літературну традицію, представлену такими іменами, як Марко Вовчок, Олена Пчілка, Наталія Кобринська, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Катря Гриневичева, Олена Теліга, Наталена Королева, Ірина Вільде та інші [38, с. 11].

«Жіноча» проза в Україні характеризується органічністю і пов'язаністю розвитку цієї гілки вітчизняної літератури з загальноєвропейськими і світовими тенденціями. Найпродуктивнішим періодом літератури визначено кінець ХХ – початку ХХІ ст. На цьому етапі розвитку української літератури закладені принципи нової парадигми розвитку української культури як такої. Помітною сторінкою в сучасній вітчизняній «жіночій» прозі є творчість чернігівської авторки Олени Печорної, якій успіх дебютного роману «Грішниця» (2010 р.) дозволив у 2012 р. увійти до двадцятки найуспішніших українських письменників за версією журналу «Фокус» [12, с. 72].

Романи О. Печорної достатньо самобутні на міфопоетичному рівні організації порівняно з масивом жіночої романістики кінця ХХ – перших

десятиліть XXI ст., і на особливу увагу заслуговує провідний структурно-формальний принцип формування в них міфопоетичної атмосфери. Видані на сьогодні романи О. Печорної виявляють між собою специфічний внутрішній зв'язок, причому найтісніший – «Грішниця» і «Кола на воді», а визначуваний через аналіз звертання авторки до художньої спадщини М. Коцюбинського – «Фортеця для серця» [13, с. 17].

Олена Печорна, як молода українська письменниця, заявила про свій талант досить потужно. Олена Печорна представляє жіночу літературу, а її твори відразу були закріплені на читацькому рівні. Ще на початку своєї письменницької праці Олена Печорна виокремила самобутньою манерою моделювання художньої дійсності, психологічним розкриттям характерів своїх героїнь. Її твори приваблюють читачів динамічністю сюжетної схеми, актуальною проблематикою, емоційною наснаженістю, філософським підтекстом.

Романи Олени Печорної достатнього виразно виділені в масиві української прози початку XXI ст. завдяки увазі письменниці до художнього слова, зокрема прикметна їх стилістика [26] та спробою мистецької автономії; їх системне прочитання демонструє вдосконалення творчої манери авторки й певну відстороненість від поширених у сучасній масовій літературі сюжетних шаблонів (останнє не можна сказати, однак, про «Фортецю для серця» [6, с. 60]), а також особливий внутрішній зв'язок між творами мисткині та оригінальне продовження нею традицій української літератури [15, с. 22].

Проблема жінки у сучасному світі на матеріалах романів Олени Печорної «Грішниця» та «Фортеця для серця» висвітлена, опираючись на системні аналіз науковців (Андрія Гурдуза, Ніни Герасименко, Наталки Шевченко). Системний аналіз романів письменниці «Грішницю» та «Фортецю для серця», здійснений Андрієм Гурдузем [10, с. 81] особливо фокусується на наступних питаннях:

а) з'ясування основних для їх проблемно-тематичних комплексів мотивів і способу аранжування їх текстів у квазімістичній і містико-фентезійній тональності;

б) виявлення і визначення характеру міфопоетичної складової романів Олени Печорної, специфіки в них системи символів та їх ролі в художній канві;

в) висвітлення ідейно-тематичного перегуку романів письменниці, характеру їх зв'язку, а також своєрідності відлуння в них таланту ключового для її прози автора – Михайла Коцюбинського.

Слід погодитись, що ніхто не розкаже про знуцання жінки над жінкою так, як сама жінка. Приклад цьому є роман «Грішниця» Олени Печорної. Уважне вивчення процесу роботи автора над твором, удосконалення сюжетної структури роману, соціального звучання, психологізації образів свідчать, що митцем проведена колосальна робота.

Роман «Грішниця» – одна з останніх художньо вартісних вітчизняних книг про блудницю, де достатньо оригінально інтерпретовано відомий у світовій культурі мотив. Сприйнятий критикою й читачем схвально (зокрема, відзначений Міжнародною українсько-німецькою літературною премією ім. Олеся Гончара 2010 р.), названий твір майже не досліджений, і, спираючись на відповідний тематичний художній контекст, вперше з'ясовуємо специфіку визначального для цього роману мотиву сходження.

З посиленням нині гендерних досліджень пов'язані з «жіночим питанням» проблеми актуалізуються особливо, постать жінки частіше розглядається як жертва у стосунках з чоловіками в «їх» світі, трансформується структура позитивного і негативного стереотипів жіночності.

Найтісніший внутрішній зв'язок виявляють романи Олени Печорної «Грішниця» і «Кола на воді». В об'єктиві першого з них – образ стражденної жінки, жертви сучасного соціуму: позбавлена дитинства, Лариса пізнає бідність, зґвалтування, смерть сестри, зраду матері, проходить вимушену

проституцію для рятування сина, шантаж і смертельну хворобу. Прагнення письменниці за судити різноманітні вияви соціального зла, а також підкреслити неможливість для героїні іншого виходу зі скрутного становища зумовлює концентрацію в житті Лариси всіх можливих для жінки бід і сприяє створенню ситуації так званого особистого катастрофізму. При цьому, однак, мінорне нагнітання не викликає враження штучності [14, с. 50].

Олену Печорну завжди турбувала доля жінки. У романі «Грішниця» вона порушує проблему жінки у суспільстві, проблему проституції, вказує на її причини, але не подає шляхів вирішення цих проблем.

В об'єктиві уваги Олени Печорної – образ стражденної жінки, яка стала жертвою виру життя сучасного соціуму: Лариса фактично позбавлена дитинства і змушена пізнати бідність, зґвалтування, смерть сестри, зраду матері, вимушену проституцію для рятування сина, шантаж і смертельну хворобу. Прагнення письменниці засудити різноманітні прояви соціального зла, а також підкреслити неможливість для героїні іншого виходу зі скрутного становища зумовлює концентрацію в житті Лариси всіх можливих для жінки бід і сприяє створенню ситуації так званого особистого катастрофізму.

Мотив *гріха-спокути* знайшов своєрідну художню рецепцію в романі Олени Печорної «Грішниця», у якому назва є символом безневинного страждання жінки, яка ще з раннього дитинства була позбавлена родинного затишку, сімейних цінностей. Батьківська оселя як духовно-буттєвий простір не тільки позбавлена сакральності, а й усвідомлюється з часом героїнею як початок її духовного спустошення, що в подальшому значною мірою вплине на вибір специфічного засобу заробітку коштів для врятування хворого сина. Лариса ставить питання і знаходить для себе ствердну відповідь: «*Може, якби не дитинство, усе склалося б зовсім по-іншому? Не «може» – так і було б, до речі, не тільки зі мною*» [27, с. 264].

Героїня роману переживає глибоку душевну кризу через життєві потрясіння, невиліковну хворобу, що призводить її до психічного

виснаження, тривоги, внутрішньої герметичності. Ці симптоми складають стиль її життя, у якому «світ вже давно чорного кольору» [27, с. 11]. Від нав'язливого стану страху, неспокою й небажання жити Лариса рятується втечею в глухе село Чорнобильської зони до незнайомої сільської цілительки.

Подальшу інтерпретацію подій можна окреслити в межах бінарної опозиції *минуле як пригадування / теперішнє як фізичне буття*, що поступово відроджує буття духовно-емоційне. У межах буття-перебування в хатині старої цілительки здійснюється рефлексія подій минулого, суб'єктивний ракурс бачення якого носить завжди драматичний характер, змушує заново страждати й через муки совісті включатися в процес внутрішнього очищення. Минуле конструюється в теперішньому у формі щоденних записів, які за порадою Марії Степанівни робить жінка, і з них викристалізовується гірка іронія долі головної героїні: *«Спогади вирували, як гірська ріка навесні, без якогось порядку, послідовності, такий собі страшенький калейдоскоп, який навряд чи можна одягнути в слова»* [27, с. 19].

«Одягнення» минулого в слово веде до самоочищення, а рефлексії героїні навколо нищої поведінки батьків-алкоголіків, її скаліченого дитинства спонукають до роздумів про невідворотність власної недолі й спокутування гріхів батьків.

Щоденних записи про минуле (раннє дитинство, шкільні роки, рання вагітність від зґвалтування, хвороба дитини), стимулюють велике психоемоційне напруження-згадування, докори сумління, що сприяє вивільненню від негативного минулого досвіду, появу бажання кардинальних життєвих змін.

Мотив спокути безневинних гріхів розвивається упродовж усього сюжету й своєрідно візуалізується під час численних описів поневірян героїні. Страждання душі приносять спогади про її перебування в інтернаті, про той маленький закуток на горищі, куди вона свідомо тікала, щоб мати хоч

маленьку частинку власного простору, побути на самоті. Це було її своєрідним і єдино можливим уникненням тієї просторової та особистісної «ідентичності», що панувала в інтернаті. Споглядання світу, вихід із власного простору відбувалися в дівчини-підлітка через маленьке віконце, і це споглядання посилювало почуття чужого для неї, незрозумілого й жорстокого світу.

У подальшому житті героїні урбаністичний простір уносить значні корективи в її поведінку, стимулює динамічність доленосних подій. Хоча урбаністичний пейзаж щоразу поглиблює почуття незахищеності Лариси. *«Столиця вдарила кипучою енергією одразу, як тільки я зробила перший крок у цей гігантський мурашник. Безперервний рух, вічний двигун, сили якого поповнювались щохвилино безкінечними потоками людей та машин, що були всюди й навіть залазили всередину тебе...»* [27, с. 57].

Не дивлячись на постійні приниження, які продукують в її душі глибокі страждання, героїня не зневірилась у людях, помста не стала сенсом її життя. У романі повсякчас артикулюється тема любові, як пише в передмові до роману Міла Іванцова, «ще однією героїнею роману, що проходить від першої сторінки до останньої, є любов. Глибока загальнолюдська любов, за яку чіпляється людина над прірвою, бо саме любов тримає на цьому світі попри все. І як найвище її виявлення – материнська любов» [20, с. 6].

Через образи головної героїні, бабусі-цілительки розкривається мотив материнської любові, любові-самопожертви, на імпліцитному рівні прочитується, що крок Лариси в життєву безодню був вимушеним засобом урятувати життя маленького сина. Опозиція беззахисна жінка – жорстокий світ є однією з головних у розгортанні сюжету твору.

Незважаючи на життєві тортури Лариса змогла зберегти свою духовність, не втратила любові до людей, не дала «згвалтувати» душу, що зближує її з постатями Марії з «Одинадцяти хвилин» Пауло Коельо чи Христини з класичної «Повії» Панаса Мирного (з цим твором «Грішниця» перебуває в генетичному зв'язку). Тому й підкреслена можливість духовного

очищення Лариси: її тіло – «...храм з обірваними дзвонами, що давно мовчать» [11, с. 160], тобто можуть бути відновлені (подібний романтичний елемент в українській літературі традиційний і може бути продемонстрований навіть на прикладі долі Василини з повісті І. Нечуя-Левицького «Бурлачка»).

Саме образ храму в романі Олени Печорної є втіленням заповідного в людині, шляху сходження до таємниці душі світу, мрії про рай.

На думку Олени Печорної, Лариса опинилася поза суспільством через моральну безкомпромісність. Письменниця акцентує красу своєї героїні, внутрішній світ якої такий же досконалий: «Незнайомка була посправжньому вродливою... Кожна лінія правильна до досконалості: великі очі кольору землі й опалого листя, спокусливі вуста, густе темне волосся...» [27, с. 21]. При цьому зовнішність Лариси подається переважно в «темних» тонах, що певно суперечить стереотипній постаті праведниці з блакитними очима і світлим волоссям і «заземлює» аналізований жіночий образ.

Можемо говорити також про міфопоетичний аспект «Грішниці», де героїня постає як ангел, залишений у не належному для нього місці – пеклі (не випадково батько малюється Ларисі справжнім демоном, а з матері, можна було писати портрети Баби Яги й інших казкових чудовиськ). Фактично прихід героїні до так званої Чорнобильської зони – завершення основного етапу її життєвих блукань у безпосередньому сенсі; другий аспект шляху цієї жінки – наука християнського терпіння, у пізнаванні якої Лариса зростає духовно.

Символічно, що якимось у шкільному віці героїні «...уночі снилися сходи. Вони вели кудись високо-високо вгору. Було важко підніматися по них... Коли ж здалося, що нарешті досягнула вершини, виявилось, що насправді я впала вниз» [27, с. 21].

Своєрідна програмовість цього сну для долі Лариси очевидна, адже в її житті гріх (падіння вниз) і добродійність (сходження нагору) нерозривно пов'язані: так, жінка іде на панель в ім'я рятування сина.

Боротьба з хворобою сина вимагає від Лариси напруження всіх сил і виявляє її характер, дух. Обрання шляху повії задля рятування сина – це крок до осквернення храму героїні, рівнозначний смерті: «Виявляється, можна померти, продовжуючи жити. Це ніби роздвоєння. Світ звужується до рамок фізичного тіла, що дихає й рухається, а решта тебе припиняє існувати» [27, с. 28].

Заснована на традиційній семантиці числа «три» градаційна гіперболізація резюмує материнський подвиг Лариси: «– Навіщо йому «така» мати? ... – Яка? Яка дала життя тричі? Коли зґвалтована не стала переривати вагітність, народжувала, ледь не віддавши Богу душу, і продала її дияволу, аби врятувати» [27, с. 27].

Коли ж мова заходить про виживання повії, підкорення нею «чоловічого» світу (зумовлене, правда, різними причинами), шлях героїні описується схоже як письменниками, так і письменницями – в «Одинадцяти хвилинах» Пауло Коельо, «Грішниці» Олени Печорної. У результаті інтелектуального самостановлення, пізнавши чоловічу природу, грішниця може відчувати зверхність щодо чоловіків і співчувати їм як слабшим істотам. «З кожним прожитим днем все зрозуміліше мені стає, до чого ж чоловіки слабкі, мінливі, ненадійні... тепер розумію, що така вже вона, чоловіча природа» [11, с. 159] – говорить Марія з твору Пауло Коельо, яка з часом стає корисливою і цинічною: на перший план для неї виступають гроші, і своє тіло вона сприймає як товар. Схожі мотиви у Христини з роману «Повія» Панаса Мирного, Тамари Полукетової з «Роману про дівчат» В. Висоцького, та й Лариса у «Грішниці» переживає складний період: «Я не зобов'язана була мати душу, та і яка душа в товару? Віднині я була саме ним» [27, с. 247].

Два взаємопов'язані плани розповідання і відповідно чергування типів нарації (подібне до застосовуваного в «Одинадцяти хвилинах» Пауло Коельо 2003 р.) дозволяють письменниці об'єктивно і всебічно розкрити характер героїні роману:

1) перший план оповіді – опис життя і душевного відновлення Лариси в реальному часі в чорнобильському селі;

2) другий – записані героїнею в щоденнику спогади про існування до приїзду в зону відчуження, що наприкінці роману цей щоденник Лариса топить в озері, символічно ховаючи так і душевний біль минулого.

Основним у романі «Грішниця» є широко осмислюваний мотив сходження (до храму, джерел, чистоти, віри), що в силу специфіки тексту виступає і як мотив повернення (додому). Важливу роль у його реалізації відіграє виражена в романі система символів, ключові з яких – асоціативно взаємопов'язані образи дороги, тіла, сонця. Варто назвати сполучені з ними концепти каяття і духовного відродження. Отже, сюжетотворчий мотив дороги трактується як у прямому, так і в переносному значенні. Пам'ятаємо ж, що як символ дорога, шлях, «...»розгортається» у двох напрямках – по горизонталі і по вертикалі. Варіанти горизонтального шляху – паломництво, подорож та ін... Шлях же вертикальний становить собою «подорож духу»... означає учнівство» [46, с. 416].

Примітно, що в романі «Грішниця» автор звертається до такого прийому, як зворотна хронологія, що дає змогу актуалізувати попередні реалії життя героїні. У модифікованій ретроспективі минулого проступають важливі деталі внутрішнього стану головних героїнь, які надають можливість читачам зрозуміти мотиви та причини їхньої поведінки.

У плані творчої реалізації жінки показовим є роман Олени Печорної «Фортеця для серця», репрезентативний також для її творчості. В романі «Фортеця для серця» героїнею є спочатку дівчина, а потім вже жінка – Леся Райська, яка у наслідок загибелі батька та зникнення матері опиняється в селі у бабусі, яка була їй недуже рада. Дівчинка вірила, що колись мама повернеться. Єдиною втіхою самотньої дитини стало малювання – Леся мала неабиякий хист, але ніхто в селі цього не розумів. Уже доросла, Леся залишилася так само нетутешньою для односельців. Вона вміла намалювати сніг, дощ і найзаповітнішу мрію – та не могла стати для них більш

зрозумілою. Одне слово – художниця! Та доля веде дівчину тільки їй одній знаними шляхами, і рано чи пізно до Лесі прийде і радість визнання, і справжнє кохання, і сенс життя.

Отже, для головної героїні Лесі Райської єдиною втіхою з раннього дитинства було малювання. Однак нерозуміння оточуючих неабияк виснажувало дівчину. Зрештою їй судилося винагорода за тривалі випробування: до Лесі прийде й радість визнання, й справжнє кохання, й відкриється сенс життя.

Загальним для романів Олени Печорної «Грішниця» та «Фортеця для серця» є те, що життя головних героїнь романів «Грішниця» й «Фортеця для серця» – Лариси та Лесі – зображене від раннього дитинства до зрілості, що дає авторові змогу на глибокому філософсько-екзистенційному рівні представити об'ємну рецептивну модель буття, вивести читача на широку проблематику як сферу, у якій виявляється авторська концепція світу й людини. Реалізована на різних рівнях тексту, вона частіше за все втілена в зображенні характерів персонажів, художньому конфлікті. Цей конфлікт будується на антиноміях добро/зло, любов/ненависть, гріх/каяття, щасливе життя/життя, сповнене випробувань, життєвих потрясінь [3, с. 11].

У спектрі широкого діапазону проблематики художніх текстів письменниці Олени Печорної в романах «Грішниця» та «Фортеця для серця» виділяється проблема психотравматичної ситуації в житті людини, яка загострено сприймається через перебування в ній героїнь із раннього дитинства.

Як відомо, усі процеси, що відбуваються в суспільстві, емоційно-духовна атмосфера сім'ї прямо чи опосередковано впливають на дітей, визначають характер їхнього мислення, особливості пам'яті, світосприйняття. Дитина, яка почувається в сім'ї зайвою, самотньою, непотрібною, тяжко переживає втрату батьківської уваги, любові, у майбутньому може потрапити в низку психотравматичних ситуацій, що закономірно призведе до зникнення в неї довіри до світу, близьких людей,

внутрішнього спустошення, може стати причиною драми в дорослому житті [3, с. 11].

Реакція на психотравматичні дитячі ситуації, як констатував свого часу Зигмунд Фройд, має широкий часовий діапазон, може бути відтермінованою на багато років, а внутрішні невідреаговані страхи блокують надалі шлях індивідуума до самореалізації. «Перші фобії функцій у дітей, – зауважував психоаналітик, – це страх перед темрявою й самотністю; перша часто зберігається все життя, в обох випадках відсутнє улюблене обличчя, котре за ними доглядає, цебто мати» [40, с. 410]. У підтвердження цього зазначимо, що у романі «Грішниця» головною героїнею Ларисою в дитинстві рідний дід усвідомлюється як початок духовного спустошення, що надалі значною мірою впливає на її життя.

Із перших згадок жінки окреслюється непривабливий будинок батьків, у якому вона почувала себе непотрібною в маленькому брудному куточку: «У ньому лежав кинутий кимось обдертий матрац і хустка, вся в дірках, проїдених міллю. Це й було ліжко дівчинки, яка не любила дивитися вгору. Вірніше, боялася, адже зі стелі спускалося довжелезне густе павутиння... Я знала, що в павутинні живуть павуки, і страшенно їх боялася, як і голоду, холоду, лайок матері, побоїв батька» [27, с. 19].

Батьки асоціюються в Лариси з постійними сварками, пиятикою. Мати – «завжди була напідпитку з черговим синцем на обличчі», батько «так люто ненавидів увесь світ, що часом здавалося здатен нищити самою силою думки, хоча зазвичай використовував для цього фізичну силу – грубу, дику, сліпу, помножену на якесь звіряче натхнення ... самотня дівчинка боялась самої думки про батька, вважаючи його найсильнішою істотою у світі своїх примар» [27, с. 19].

Джон Боулбі обґрунтував необхідність для дитини перебування в ранньому віці в атмосфері емоційної теплоти і прихильності до матері або людини, яка її замінює [2, с. 206].

Ключова ідея його теорії полягає в тому, що мама не тільки дає життя, а й забезпечує дитині острівок безпеки, з якого вона починає освоювати світ, періодично повертаючись туди, де їй комфортно й ніщо не загрожує. Цим хочемо довести, що саме емоційна прихильність дітей до батьків дає їм відчуття безпеки та захищеності, а різноманітні порушення створюють підґрунтя для виникнення неврозів, особистісних проблем. Відсутність належного емоційного зв'язку з дитинства обумовлює в дорослому житті наявність різних комплексів та невпевненості в собі, людина вважає себе не життєздатною у цьому жорсткому світі – важко знайти друзів, важко знайти роботу та мати чоловіка, який би надавав моральну та матеріальну підтримку. На це накладає відбиток нещасливого дитинства.

Уже з раннього дитинства обидві героїні Олени Печорної перебувають у стані психічної депривації, коли їхні основні психічні потреби не задовольняються достатньою мірою впродовж значного проміжку часу. Лариса («Грішниця») і Леся («Фортеця для серця») позбавлені щоденного гармонійного спілкування з батьками, родиною, у якій би вони почували себе затишно та безпечно. Травматичні події для малої Лариси виникають при живих батьках, які ведуть аморальний спосіб життя, а Леся стає напівсиротою, з волі матері опиняється на вихованні в бабусі, де відчуває постійну потребу в спілкуванні з мамою.

У романі «Грішниця» письменниця Олена Печорна психологічно тонко зображує низку життєвих ситуацій, пов'язаних із родинними взаєминами, які сприяють не тільки виникненню в подальшому житті головної героїні невротичних ситуацій, а й формують і закріплюють ще в дитячому віці почуття самотності, непотрібності, втрати довіри до людей. У романі весь час спостерігаємо пов'язане з цим тонке нюансування переживань Лариси, різноманітність чуттєвих деталей. Героїня твору змушена переживати глибоку душевну кризу через постійні життєві потрясіння, невиліковну хворобу, що призвело її до психічного виснаження, відчуття тривоги, психічно-емоційної дискретності. Ці симптоми негативно впливають на

стиль життя головної героїні, внутрішній світ, у якому все «вже давно чорного кольору» [27, с. 11].

«Фортеця для серця» найближче підходить до «стану» власне жіночого містичного любовного роману, зокрема, в його українському варіанті початку ХХІ ст. Леся Райська, як і героїні інших творів цього художнього масиву, – творча, вольова, сильна й, за великим рахунком, самотня натура в пошуках долі, яка перебуває часом ніби між двома світами (що і передбачає відповідний художній канон): дійсністю і фольклорно стилізованими мареннями сну (майстерно обіграно тут відповідно ім'я героя Володимира Вовка і образ побаченого дівчиною вві сні вовка), саме уві сні впізнаючи свого обранця.

Леся з роману «Фортеця для серця» теж із раннього дитинства опиняється в психотравматичній ситуації, коли втрачає батька, залишається покинутою рідною матір'ю, потрапляє на виховання бабусі. Каталізатором нещастя в їхній родині стають спогади Зої Матвіївни про самогубство сина. З подальшої канви тексту постає негативне ставлення прибитої горем жінки до невістки, матері Лесі. Саме вона асоціюється в старій жінки з усіма негараздами в колишній родині її покійного сина, є причиною його самогубства. Щоразу звинувачення бабусі на адресу мами болем відгукуються в серці маленької Лесі, яка знаходить для себе розраду від життєвих негараздів у малюванні, у спогадах про маму та надії її зустріти [29].

Поринаючи в колізії сюжету, відчуваємо актуалізацію автором мотиву прощення. Зоя Матвіївна не віддала решту життя після смерті сина на поталу вічному болю, а відкрила з часом свою закам'янілу від страждань душу маленькій онуці. Притлумлення материнського горя, душевних тортур відбувається поступово, проте невпинно: «... жінка таки потеплішала. Сама не збагнула, як це сталося ... і будинок без онуки – труна труною, хоч дошками двері й вікна забивай. А з дитиною живе...» [29, с. 44].

Із прощенням невістки до Зої Матвіївни приходить бажане вивільнення від ненависті та її руйнівного впливу на душу. За спостереженнями Н. Шевченко, «у «Фортеці для серця» головною героїнею є любов. А головним героєм, напевне, прощення. Сирота, яку виховала бабуся, вона щедро повертає душевне тепло й піклування всім, хто про неї дбає: бабі Зої, тітці Дусі, своїм подругам, – і не тому, що повинна, – вона просто не може інакше» [45, с. 5].

У романі один смисловий центр – сюжетні перипетії долі Лесі, її дорога до щастя, прагнення своїми вчинками, талантом робити світ добрішим, природнішим.

Як і в «Грішниці» в романі «Фортеця в серці» красномовними є пейзажні деталі, що увиразнюють душевний стан героїв у різних життєвих ситуаціях, допомагають глибше зрозуміти їхню модель поведінки. На думку Ніни Герасименко, визначальною ознакою письменницького стилю Олени Печорної є такий важливий авторський прийом, як «введення у твір абстрактних понять та оживлення явищ природи. У романі вони стають персонажами і навіть можуть впливати на перебіг подій» [6, с. 60], це стає «родзинкою сучасної жіночої прози, адже від часів «Інтермеццо» Михайла Коцюбинського вітчизняні письменники такий психологічний прийом не використовували» [6, с. 60]. Пейзаж у романі є тим духовним простором, у якому завдяки вдало виписаним художнім деталям створюється емоційна тональність, суголосна стану душі персонажів.

Устами головної героїні роману «Фортеця для серця» Олена Печорна наголошує на відповідальності людини не тільки за власні вчинки, а й за долю інших, стверджує, що людські серця «... гарячі. Холодні. Байдужі. Щирі. Скупі. Щедрі. Всякі. Однак більшість людей ховають серце за стінами, щоб воно не явилось світові, бо той, граючись, може й спопелити. Леся хоче крикнути голосно-голосно, щодуху: «не треба ховатися! Любіть! Краще згоріти, аніж жити за стінами!» [29, с. 360].

У рецептивній моделі буття автор уміло транслює читачам буттєво-метафізичні проблеми сучасної жінки, домінантними з яких є внутрішній стоїцизм, пошук справжніх духовних цінностей, любов, милосердя. «Невимушеність, невибагливість сюжету, композиції та обов'язковий хепі-енд відволікають читачок від проблем сьогодення й налаштовують на позитивні емоції, дають віру в щасливе майбутнє, зрештою, нагадують про вічні цінності. Та, власне, і в «фемінних» творах, окрім теми саморежисури жінки в житті, авторки намагаються розкрити й донести таємниці жіночої душі. Тому не дивно, що таку літературу читають і чоловіки, аби краще пізнати жінку», – зауважує Н. Герасименко [6, с. 64].

Наскрізними для прози Олени Печорної стають теми пошуків щастя й обманутих сподівань, повернення до вічних цінностей, гармонійного співіснування людини і природи («А душа розцвітала квіткою в цілковитій гармонії з усесвітом», – читаємо про героїню «Фортеці для серця» [29, с. 292]), трактування гріха в сучасному суспільстві, переживання особистої втрати й віднайдення сил для подальшого, але нового життя тощо. Оригінальне художнє оформлення текстів авторки (балансування між мелодраматичним і містичним) також заслуговує окремої уваги.

Ключовим в романах Олени Печорної стає «Грішниця» та «Фортеця для серця» концепт гріха, який є одним із основних і підґрунтя якого, наголошує авторка, закладається часто в дитячих роках; останнє як складник теми «втраченого» дитинства стає знаковою темою для творчості. Гріх і зумовлені ним душевні страждання логічно призводять до каяття, що в аналізованому художньому просторі асоціюється й пов'язано з мотивом повернення. Характерно, що в «Грішниці» шлях повернення в широкому сенсі проходить героїня Лариса – до себе справжньої, до вічних цінностей, духовного відродження.

Отже, можна узагальнити, що у творах, які показують проблему жінки у світі, у тому числі і в «Гришниця» Олени Печорної, читачеві чітко відображено та ним зрозуміле те що, на долю жінки випадає значно більше

перевантажень, ніж на долю чоловіка. Можливо, саме тому природа створила жінку значно витривалішою.

У романах «Грішниця» та «Фортеця для серця» Олена Печорна зобразила читачеві:

- 1) різнопланові характери;
- 2) багатогранні форми психологічного захисту своїх героїнь у різних несприятливих життєвих ситуаціях

Стани героїнь романів «Грішниця» та «Фортеця для серця» передають тонкі нюансування емоційних станів, що є виразними ознаками психологічної прози.

Домінуючим типом героїні в романах Олени Печорної «Грішниця» та «Фортеця для серця» є жінка зі своїм складним внутрішнім світом, драматичними перипетіями життя, набуттям на різних етапах свого земного шляху життєво-психологічного досвіду.

Розгортання сюжетів протягом тривалого проміжку часу надає можливість читачам простежити різні моделі поведінки героїнь, які репрезентативні нашому часу, його морально-духовним запитам. Олені Печорній у романах «Грішниця» та «Фортеця для серця» вдалось індивідуалізує кожного персонажа психологічними рисами, що є важливою складовою творення характеру. Письменниця змодельовала багатопланові життєві ситуації, прагнучи зазирнути в безодню психологічних станів головних персонажів.

Героїні її романів «Грішниця» й «Фортеця для серця» – жінки, на долю яких випадають різні життєві випробування, перебування їхнього «Я» в широкому спектрі екзистенційних станів. Психологічно-чуттєве, психоаналітичне начало, делікатне передання жіночої експресивності, тонке нюансування в зображенні психологічного стану жінки різних періодів життя вирізняє її з-поміж сучасних молодих письменниць.

Як висновок, можна наголосити, що сучасна письменниця Олена Печорна намагалась (і їй це вдалось) розширити межі канону, змінити

жанрові умовності, створити «героїню дня», пристосовану до умов сучасного життя, якій удалося вирватися з лабет тирана й стати нарешті тим, ким вона й прагнула бути до «щасливого заміжжя» – фахівцем, реалізованою особистістю.

Фактично кожен із романів романах Олени Печорної «Грішниця» та «Фортеця для серця» – це унікальна добре виписана історія становлення жіночої особистості, пошуку нею духовних стрижнів у складних життєвих ситуаціях.

Аналіз прози Олени Печорної засвідчує системний взаємозв'язок її романів та еволюцію стилю авторки, запорукою успіху якої стає синтез української літературної традиції і власних новаторських спроб.

Романи Олени Печорної «Грішниця» та «Фортеця для серця» переконують читачів у тому, що добро перемагає зло, а сила справжньої любові допомагає не тільки зберегти власний духовний простір, а й гармонізувати його зі світом. Саме тому вони й мають щасливе завершення. Твори Олени Печорної «Грішниця» та «Фортеця для серця» ще раз засвідчують, що креативна практика сучасного жіночого письма, яке посідає значне місце в загальнонаціональному літературному процесі, заслуговує на подальше докладне вивчення.

2.2. Проблема батьків та дітей у романах Олени Печорної

Сім'я – це найстаріша і найбільш поширена форма суспільного життя, що складається з людей, які перебували в подружніх і батьківських відносинах. Це визначення виходить із соціальних наук [Фомін].

Але хіба сім'я – це коротке визначення, яке можна пояснити одним реченням? Зрештою, сім'я – це батьки, сестри, бабусі і дідусі та дитина, а також почуття, які їх об'єднують, спільні спогади, переживання, традиції і, нарешті, кожен звичайний день.

В основі сім'ї – відносини, що складаються з роками між батьками і дітьми. Коли ми озираємося в дитинство, перед нашими очима з'являються всілякі образи. Буває, що спогади з раннього віку викликають почуття радості і щастя. Дитина згадує чудові дні, проведені разом з люблячими батьками, які подбали про те, щоб їй не довелося надто швидко подорослішати. Однак в інших випадках хочеться стерти з пам'яті сцени Данте. Це печаль, біль, страждання або самотність, які занадто рано закралися в життя дитини, і батьки не тільки не захищали від них, але були їх провокаторами. Все залежить від того, що пам'ятає дитина про свій перший будинок, батьківське гніздо, яке створили для своїх дітей їх батьки, тому що вони – основа кожної сім'ї [42, с. 63]. Їх взаємне ставлення один до одного є прикладом, зразком наслідування для дітей. Батько і мати – перші люди, у яких вчаться їх діти. Вони, з іншого боку, можуть отримати добру пораду з книг, але їм не обов'язково бути педагогом або психологом. Таких моделей поведінки, як негативних, так і позитивних, більш ніж достатньо у всіх літературних жанрах.

Мотив батька і дитини в літературі практично не з'являвся до епохи Відродження. В Біблії ми знаходимо досить незвичайну картину взаємин дитини і батьків. Зокрема у Новому Завіті і у Євангеліях, в яких розповідається історія життя і смерті Ісуса Христа. Це не єдина картина

сімейних відносин, що міститься в цій книзі, але тема почала поширюватися з епохи Відродження. Саме тоді увагу було звернуто на людину (егоцентризм), його життя і стосунки з іншими людьми.

Раніше не тільки в літературі, а й в житті батьків «дорослі» не грали великої ролі. Матері годували своїх дітей, але не дбали про них. З дітьми зверталися як з істотами, підвішеними між небом і землею, і оскільки не було відомо, чи виживуть вони, вони не були прив'язані до них. У середньовічній Європі ці маленькі істоти зазвичай були молодше п'яти років. З кінця середньовіччя тема будинку, сім'ї, батьків і дітей стає все більш популярною. Одне можна сказати напевно: в літературі немає зображення двох однакових сімей з однаковими проблемами або навіть радостями. Однак ми можемо знайти тут схожість у відносинах між батьками і дітьми, іноді це ідеальні відносини, іноді, навпаки, зовсім токсичні, бунтарські установки або підпорядкування волі батьків.

Спостерігаючи за поведінкою батьків і дітей, описаним в літературі, можемо згадати образ нашого власного будинку і відносини з батьками. Ми дізнаємося, ким не варто бути, щоб не втратити зв'язок з нашими дітьми [39, с. 58].

Кожному хочеться жити в ідеальній сім'ї, адже в ній все простіше і приємніше. Вирішувати зовнішні проблеми набагато простіше. Однак таких сімей не багато, особливо у літературних творах, і їх взаємини будуються на любові і повазі. Вони визначають правильні відносини в родині і дозволяють краще зрозуміти один одного.

І хоча в літературі так багато робіт, присвячених цій темі, сьогодні сімейні узи вже не вважаються настільки цінними. У сучасному світі сімейним цінностям не приділяється особливої уваги. Батьки забувають про своїх дітей, або навпаки, діти забувають про своїх батьків, в гонитві за грошима. Все частіше зустрічається патологічна поведінка серед людей: злочинство, брехня, насильство, зґвалтування – все це десь починається. Де? Просто в родині. Ситуації зневаги до дітей, побиття, алкоголізму та

наркоманії змушують дітей виливати свій гнів, агресію і горе поза сімейного будинку на інших людей, часто для них незнайомих. Сім'я, як основний осередок кожної держави, нації і суспільства, формує їх громадян. Тому, якщо правильні стереотипи в сім'ї зникнуть, а відносини між батьками і дітьми погіршаться, шансів на «кращий світ» не буде.

Отже, на сьогодні, питання проблеми батьків та дітей є дуже актуальним. Вона є складною, тому що стосунки між ними є дуже зіпсованими, батьки не розуміють дітей, так як вважають, що сучасна молодь є безвідповідальними, а їх моральні норми зовсім не відповідають нормам часам їхньої молодості. Особливо це стосується старших батьків, які жили більше часу в період СРСР, та ще користуються поняття того часу, тими ж цінностями, користуються іншими методами впливу. Але існують проблеми і з сучасними батьками, адже, не всі є позитивним прикладом для своїх дітей. Часто спостерігається байдужість до своїх дітей, грубість, недовіра, недостатність вільного часу, щоб провести його з дітьми. Так зустрічаються проблеми зі сторони дітей, які вважають, що батьки занадто турбуються за них.

Проблеми у відносинах батьків і дітей можуть бути обумовлені нездоровим кліматом в сім'ї. Сім'ї, де процвітають скандали, неухага, конфлікти і нехтування інтересами один одного, не можуть вважатися ідеальним плацдармом для виховання дитини. На жаль, але є типові складності в поведінці дітей, що ростуть в конфліктних сім'ях. Такі діти частіше хворіють, бувають більш плаксивими, нервовими, агресивними. Вони з легкістю копіюють негарні вчинки дорослих, а зовнішній світ – учня, друзі по двору або просто однолітки - реагують на це вкрай недобррозичливо. Виходить, що ситуація ускладнюється тим, що дитина з такої сім'ї відчуває великі труднощі з адаптацією до соціального оточення. І тоді і в родині, і поза нею його життя повне страхів, сварок, образ і нерозуміння.

Прикладом такої проблеми є роман-сповідь «Грішниця» Олени Печорної. Всі ті страшні, моторошні й гидкі речі, які описує письменниця у

житті головної героїні – сім'ю алкоголіків, дитячий будинок, звалтування й роботу в борделі, - зображені настільки щиро й проникливо, що, читаючи ці рядки, розумієш - найстрашніше те, що усе - правда і реальність, що так люди і живуть, що є батьки, які здатні скалічити дитину і продати її, що є діти, які втікають з дому з єдиною думкою: "Лиш би не наздогнали", що навіть у болоті та бруді є ті, що ще вміє відчувати.

В спогадах головної героїні Лариси залишився невеликий «живий» будиночок та темна кімната по якій завжди гуляв вітер. «Добре пам'ятаю свій куток – темний та сірий. У ньому лежав кинутий кимось обдертий матрац і хустка, вся в дірках, проїдених міллю. Це й було ліжко дівчинки, яка не любила дивитися вгору. Вірніше, боялася, адже прямо зі стелі спускалося довжелезне й густе павутиння, у якому висіли засохлі метелики, мухи, різна дрібнота, покрита товстим шаром пилуки. Я знала, що в павутинні живуть павуки, і страшенно їх боялася, як і голоду, холоду, лайок матері й побоїв батька» [27, с. 19].

Мати головної героїні була не найкращим прикладом для дитини. Лариса пам'ятає її завжди брудною, у чомусь старому та засмальцьованому.

Мати є першою і найголовнішою людиною в житті кожної дитини. Роль матері у вихованні дітей величезна, а багато хто навіть не уявляють наскільки. З моменту зачаття і всі наступні місяці це одне ціле. Упродовж дев'яти місяців малюк росте і розвивається, перебуваючи в комфортних для себе умовах. Ще в утробі матері відбувається формування психіки. Всі пережиті жінкою емоції, як позитивні, приємні, так і негативні плід сприймає як свої власні. Уже в цей період починається формуватися власне думка до навколишнього світу. З моменту появи на світ дитини роль матері у вихованні стає глобальною. Не дарма існує гарний вислів «мама - це весь світ для дитини». Новонароджені діти не можуть повноцінно спілкуватися з рідними, але теплота, турбота, трепетне ставлення і спонукає до спілкування. Фахівцями доведено, що діти позбавлені материнської турботи, втрачають інтерес до навколишнього світу і відбувається гальмування в їх розвитку. Не

можна сказати, що Лариса відчувала любов мами. Мати Лариси не була до неї доброю та ласкавою, вона зловживала випивкою, через що була грубою та часто лаялась.

Якщо говорити про роль матері у вихованні дівчини, то саме мама виховує почуття смаку, прищеплює любов до прекрасного, вчить дівчинку бути жіночною. Своїм прикладом мама показує дочці, якою має бути дружина і господиня, як потрібно вибудовувати відносини з чоловіком і чоловіками в цілому. Мама навчає доньку навичкам готування, догляду за собою і за будинком. Найчастіше мама для дітей є одним, саме з нею вони можуть обговорити найпотаємніше, саме їй довіряють свої таємниці і саме у неї просять поради. Мама повинна бути мудрою, терплячою і стриманою, адже вона – живий приклад для своїх дітей, приклад ідеальної жінки.

Мати героїні Лариси майже завжди вона була напідпитку з черговим синцем на обличчі, який малював їй або твердий кулак чоловіка, або ріг будинку, що невдало ставив на дорозі перед п'яною жінкою. «Пиля вона завжди, а ще лаялась, ніколи не посміхалась, лише реготала – брудно якимось, негарно. Звали її Світланою, хоча цьому імені вона абсолютно не відповідала. Правда, їй все одно так ніхто не називав. Кличали «Сетка», а мати відгукувалась [27, с. 20].

«Батька звали Любомиром, однак миру в ньому було ще менше, ніж у матері чистоти» [27, с. 21]. Лариса сприймала свого батька за демона. Він ненавидів весь світ, часом здавалося, здатен нищити увесь світ, застосовуючи фізичну силу. Батько, як демон, завжди самостверджувався за рахунок найслабшого з тих, хто був поруч, а поруч була Лариса та її мати.

Як відомо, формування життєвих установок починається з народження, завдяки спілкуванню з батьками. Зазвичай виховання дочки батьком відрізняється від материнського стилем і метою. Матері, піклуючись про дочок, вчать їх жити в родині, бути господарськими і жіночними, роблячи акцент на те, що в майбутньому вони стануть також дружинами і мамами. Як складеться життя дівчини в майбутньому, найчастіше залежить від її

відносин з батьком. У вихованні доньки роль батька є досить важливою. Від поведінки батька залежить формування емоційної незалежності дівчини, самодисципліни і правильних уявлень про роль в родині. У романі Олени Печорної показано класичний приклад насильства в родині, де жертвами є мати і донька, які страждають від агресії батька.

Лариса згадує: «пам'ятаю, як мріяла стати невидимою або навчитися не дихати, хоча найкраще – просто зникнути. Особливо обережною доводилося бути, коли на столі з якоїсь причини не ставало пляшки з мутним самогоном чи ще з якоюсь бормотухою. У будинку могло не буди їжі по кілька днів, проте присутність алкоголю була обов'язковою, інакше... Інакше починався шторм, який не виміряти жодною шкалою» [27, с. 23].

В такі моменти дівчині приходилось втікати з дому, так одного разу вона познайомилась з тіткою Людою. Вони жили на одній вулиці, в маленькому білому будиночку, який на думку, Лариси, вмів посміхатися. Тітка Люда зі своїм сином Мишком пригощали інколи Ларису пиріжками, так як дівчинка завжди була голодною. «Ось і зараз він тримав у руках справжнісінький пиріжок, від якого йшов такий аромат, що ноги зрадливо затрусилися. Я не їла вже другий день і ладно була померти, лише б дізнатися який же на смак отой пиріжок з яблуками» [27, с. 25].

Лариса з дитинства була позбавлена елементарних соціальних речей, які мала дати їй родина – затишок, харчування, любов батьків. Позбавлені таких речей діти в майбутньому ставляться невибагливо до себе, не претендують на повагу від інших людей, спокійно переносять те, що їх навіть і не помічають.

В школу пішла Лариса пізно, однокласники зразу зрозуміли, що вона найкраща мішень для насмішок, жартів і кепкування, найпростіший спосіб самоствердитися. Дівчинка не знала як, і не вміла захищатися, тому ховалась і в школі від дітей. Бажання ховатись весь в час – це все йшло від дитинства. Лариса ховалась від батька, коли той перетворювався в демона, від матері, яка була жорстокою й часто на підпитку, від однолітків.

Уявлення про щастя кожна людина пов'язує з родиною: щасливий той, хто щасливий у своєму домі. Дійсно, сім'я – це одне з небагатьох місць, де людина може відчувати себе особистістю, отримати підтвердження своєї значущості та унікальності. Сім'я дає перші уроки любові, розуміння, довіри, віри. Це перший колектив дитини, природне середовище його розвитку, де закладаються основи майбутньої особистості.

Джерелом благополуччя дитини в сім'ї, умовою його щасливого дитинства є любов до нього батьків. Діти дуже чуйно реагують на любов і ласку, гостро переживають їх дефіцит. Дитина повинна бути впевненою, що її хтось дуже любить. Така любов створює у дитини почуття захищеності і душевного спокою. У людини повинен бути куточок, де йому добре, де у нього є захист від негараздів.

Любов, ласка, ніжність, які дитина сприйняв в дитинстві, в подальшому допоможуть йому вирішити складні проблеми. Чи можна говорити про те, що Ларисі було важко вирішувати проблеми, які увесь час виникали у її дорослому житті? Позбавлена батьківської любові, вона не стала злою до оточуючих, вона так щиро любила свого сина, хоча сама не знала про батьківську любов.

Сердечність, чуйність – це моральний імунітет проти зла і отримується лише тоді, коли людина в ранньому дитинстві пройшла школу доброти, школу справжніх людських відносин. У житті головної героїні Лариси все навпаки: сім'я алкоголіків, дитячий будинок, зґвалтування й робота в борделі.

Вперше Лариса відкрила свою любов в дев'ять років до своєї сестрички. Вона її оберігала, як могла, хотіла дати їй всю ту любов, яку сама не отримала. «До того я не знала, що це таке. Мене не любили, я – теж. Однак того маленького янгола не полюбити було не можливо. От тільки я була переконана, що це – загублений янгол. Адже не міг же він впасти в моє пекло свідомо? Точно, загубився, а дороги назад одразу не знайшов, тому й встигла полюбити його дівчинка, яка не знала, що таке любов» [27, с. 27].

Такий не легкий шлях дитинства пройшла Лариса. Та не зважаючи ні на що, свою любов своєму синові вона змогла донести. Так ще однією героїнею роману, що проходить від першої сторінки до останньої є любов.

У романі «Грішниця» письменниці Олени Печорної психологічно тонко зображено низку життєвих ситуацій. Ці ситуації переважно пов'язані із родинними взаєминами. А також можна сказати, що ці родинні ситуації сприяли виникненню у головної героїні невротичних ситуацій в подальшому житті. Крім того різні ситуації в родині Лариси сформували і закріпили в неї ще в дитячому віці почуття самотності, непотрібності, втрати довіри до людей. На протязі всього роману письменниця передає читачеві пов'язані з цим переживання Лариси, різноманітність чуттєвих деталей та нюансів. Лариса переживає глибоку душевну кризу і причиною тому постійні життєві потрясіння, власна невиліковна хвороба. Все це призводить в організмі Лариси до психічного виснаження, відчуття тривоги, психічно-емоційної дискретності. Ці симптоми негативно впливають на стиль життя головної героїні, внутрішній світ, у якому все «вже давно чорного кольору» [27, с. 11].

Леся з роману «Фортеця для серця» теж із раннього дитинства опиняється в психотравматичній ситуації, коли втрачає батька, залишається покинутою рідною матір'ю, потрапляє на виховання бабусі. Каталізатором нещастя в їхній родині стають спогади Зої Матвіївни про самогубство сина. З подальшої канви тексту постає негативне ставлення прибитої горем жінки до невістки, матері Лесі. Саме вона асоціюється в старій жінки з усіма негараздами в колишній родині її покійного сина, є причиною його самогубства.

Щоразу звинувачення бабусі на адресу мами болем відгукуються в серці маленької Лесі, яка знаходить для себе розраду від життєвих негараздів у малюванні, у спогадах про маму та надії її зустріти. «Фортеця для серця» Олени Печорної є проникливим романом, де зворушливо описано життя сільської художниці Лесі, яка своєю наполегливістю та простотою зачаровує перехожих і, безперечно, читача.

Героїні Олени Печорної – Лесі і Лариса – з дитинства опинились у травматичній ситуації для дитячої психіки. І причиною тому родина, в якій вирости дівчата. Проблема психологічного благополуччя та його формування в родині яскраво показано в романах Олени Печорної.

Емоційна відторгнутість Лариси і Лесі від батьків дає їм відчуття небезпеки та незахищеності, а різноманітні порушення створюють підґрунтя для виникнення неврозів, особистісних проблем. Раннє дитинство обох героїнь Олени Печорної характеризується станом психічної депривації, коли їхні основні психічні потреби не задовольняються достатньою мірою впродовж значного проміжку часу. Лариса («Грішниця») і Леся («Фортеця для серця») позбавлені щоденного гармонійного спілкування з батьками, родиною, у якій би вони почували себе затишно та безпечно. Травматичні події для малої Лариси виникають при живих батьках, які ведуть аморальний спосіб життя, а Леся стає напівсиротою, з волі матері опиняється на вихованні в бабусі, де відчуває постійну потребу в спілкуванні з мамою.

Отже, відсутність психологічного благополуччя у дівчат-героїнь романів Олени Печорної з раннього дитинства призводить до психотравматичних ситуацій у дорослому житті. Близьким поняттям для психологічного благополуччя є поняття особистісної зрілості, яка визначається через опис системи певних характеристик і властивостей особистості. Тобто відсутність психологічного благополуччя, яке надається з дитинства в родині, у подальшому житті звичайно призводить до того, що героїні роману позбавлені певних характеристик та властивостей, що притаманні особистості впевненої у собі, успішної, яка має здатність зав'язувати і підтримувати міжособистісні відносини, самоприйняття, реалістичні домагання, здатність до самопізнання, наявність цілісної індивідуальної життєвої філософії. Один з центральних факторів психологічного благополуччя – соціальні відносини людини, при цьому для жінки в першу чергу – сімейні. Тобто фактором психологічного благополуччя жінки є її відносини з батьками, що потім у дорослому житті

передається жінкою її дітям. Тому одна з сфер сімейних відносин, яка впливає на психологічне благополуччя дорослої жінки, – відносини з батьками. Батьківське програмування є фактор впливу на психологічне благополуччя дорослої жінки.

Глибока загальнолюдська любов за яку чіпляється людина над прірвою, бо саме любов тримає на цьому світі попри все. І як найвище її виявлення - материнська любов. Любов до дитини – чи то вона ще зародок на екрані ультразвукового апарату, чи вже немовля, чи хвора тілом дитина, за життя якої мати бореться, йдучи на все, чи то дорослий син, якого занапастив Чорнобиль, чи здоровий син із хворою душею, котрий переходить межі людської поведінки, але для матері залишається синочком.

Таким чином, порушене питання дітей і батьків у романах Олени Печорної дає відповідь про важливість емоційно-духовної атмосфери в родині, що прямо впливає на героїнь романів Олени Печорної, визначаючи характер їхнього мислення та світосприйняття. І Лариса, і Леся почувались в своїх сім'ях зайвими, самотніми та непотрібними, тяжко переживали втрату батьківської уваги, любові, відчували себе тягарем та винними.

Героїні романів Олени Печорної у майбутньому потрапляли в низку психотравматичних ситуацій, що закономірно призводили до зникнення довіри до світу, близьких людей, внутрішнього спустошення та різних драм в дорослому житті.

Письменниця, мабуть, ставила собі за завдання розповісти про реалії українського життя і що варто боротися навіть тоді, коли, здається, опинився на самому дні. Адже саме так і чинить голова героїня, приїхавши до села у Чорнобильській зоні, щоб зупинити дію страшної невиліковної хвороби.

2.3. Проблема екології та зв'язок природи з людиною у творах Олени Печорної

Однією з проблем, які хвилювали і, очевидно, будуть хвилювати людство протягом всіх століть його існування, є проблема взаємин людини і природи.

Про те, що людина і природа пов'язані нерозривними нитками, писали і говорили в минулому столітті всі наші класики, а філософи кінця XIX - початку XX століття навіть встановили зв'язок між національним характером і способом життя російської людини, природою, серед якої він живе.

Забруднені озера та території, зокрема Чорнобиль, річки, що висихають, пустелі і страшні хвороби, що наступають на родючі землі, які з'явилися тільки в XX столітті, – ось лише деякі «плоди» людських рук. Тональність теми людини і природи в літературі різко змінюється: з проблеми духовного зубожіння вона перетворюється в проблему фізичного знищення природи і людини. Природа нещадна, вона потребує нашого захисту. Але як часом прикро за людину, яка відвертається, забуває про неї, про все добре і світле, що тільки є в її надрах, і шукає своє щастя в хибному і порожньому. Як часто ми не прислухаємося, не хочемо чути сигнали, які вона невтомно посилає нам

Олена Печорна порушила найактуальніші проблеми свого часу, зокрема, й проблему екології. Питання природи цікавило й інших письменників, наприклад Ліну Костенко. У численних віршах та в романі «Маруся Чурай» Ліна Костенко оспівала природу рідного краю, одухотворену людською душею. У неї немає пейзажів, які б були просто тілом для подій. Природа – частина світосприйняття героїв.

Якщо говорити про новели В. Стефаніка, то вони короткі, але змістовні, вражають емоційною точністю не тільки образів людей, але й самої природи. Вона жива. Вона бере участь у кожному дні людського життя,

отож люди часто й звертаються до неї саме так. У новелі "Сини" головний герой, який втратив і дружину, і двох синів, звертається до природи — розмовляє з полем, із пташкою, з кінями, аби знайти розраду та відчутти: він ще живий. Так само відчувають природу й інші герої. Наприклад, у новелі «Камінний хрест» Іван Дідух сприймає пагорб, на якому тяжко працював, кожену травичку як живі істоти, тому й прощатися з ними болісно — це ж рідна земля!

Гарним прикладом є письменник Іван Драч. Чи не головною працею, І. Драча є поема «Чорнобильська Мадонна», в якій поет розглядає проблему відповідальності людини за свої дії, відкриття перед природою. Збереження екології — це вже не бажана річ, а необхідність, бо йдеться про життя чи смерть планети. Автор аналізує різні аспекти чорнобильської трагедії і переконує читача: природу слід берегти, як слід берегти життя. Земля — наша мати, тож чи годиться бути такими невдячними дітьми?

Так само головна героїня письменниці Олени Печорни, рятування сина та душевне зцілення, знаходить в Чорнобильській зоні відчуження. Топос Чорнобильської зони міфологізується, і через паралелізм доповнює образ самої героїні. Як осквернено тіло і світ Лариси («Її світ вже давно чорного кольору» [13, с. 61-68]), так отруєно ядерною катастрофою місцеву природу («Небо обвисло, притиснуте невидимим тягарем води, а на горизонті розповзалася моторошна чорнота» [13, с. 61-68]).

Зв'язок образу Лариси і природи тут очевидний; не випадково героїню для каяття, духовного очищення й досягнення «праведності» письменниця на певний час вміщує саме в зону відчуження. «...Просто звідси пішло життя» [13, с. 61-68] — коментує стан «зони» Лариса Олени Печорної, відчуваючи, що так само життя іде й від неї самої, хворої на страшну недугу. Господиня з «зони», Марія Степанівна, побачивши Ларису вперше, «...застигла, неначе перед нею з'явився живий мрець» [13, с. 65], так само смертю дихає чорнобильська земля: «..смерть причаїлася тут ледь не в кожній дощечці чи

цеглині кинутих хат», бачимо «дах мертвого будинку, що колись був школою», тощо.

Прикметно, що «зона» в романі постає місцем не стільки відчуження, скільки покаяння і спокути, причому тут героїня знаходить духовну наставницю – стару Марію (образ осмислюваної в біблійному контексті).

Більш того, саме на цій землі хвора Лариса не відчуває себе чужою, як завжди в місті, і позбавляється психологічного «панцира», яким звикла захищатись від ворожого світу, – вірогідно, тут маємо паралель до саркофага над Чорнобильською атомною станцією, потреба в якому також не вічна. Таємничість і небезпечність цієї території (сукупно з символічною семантикою кореневого «чорний» у назві місцевості; до речі, цей же корінь містить прізвище самої письменниці) наближає її в людській свідомості до сакральних місць, куди приходять та повертаються за пізнанням істини, і де духовне за будь-яких обставин перемагає суєтне лихо (адже саме це відбувається з Ларисою, хоча, за словами місцевих мешканців, «екологія не та, щоб хворих воскрешати» [27, с. 29]. Недаремно тут навіть «...тиша дивна, дика, схожа на ту, що бачила сотворіння світу, неначе тиша кінця й тиша початку...» [27, с. 29].

Тілоцентризм тут проявляється навіть у пейзажі, наприклад: «Невже осінь уже сходить кров'ю й ось-ось має зітхнути востаннє?» [27, с. 276]. Образ-символ холодного сонця стає наскрізним у романі не випадково «...Сонце. Величезне. Кругле. Світле. Проте холодне, ніби зимове» [27, с. 276]; «Сонце десь на горизонті стікало кров'ю. Воно було велике, тому й крові було багато, багряної, але холодної» [27, с. 276] і становить проекцію постаті жінки, наприклад: «Кохання змінює жінку. Вона стає схожою на сонце, до якого тягнеться все живе...», але трагічної долі.

Українські дослідники одностайні в оцінці особливої філософської основи, активної громадянської позиції, ліричного напруження, що виражається у високій мовній майстерності багатьох сучасних письменників

та письменниць. Ця специфіка чітко проступає в багатьох сучасних творах, центральною темою яких виступає трагедія Чорнобиля.

Творчість Олени Печорної продовжує кращі традиції української літератури, які пов'язані з гострим сприйняттям і етико-філософським художнім осмисленням найважливіших для країни і народу соціально-історичних подій, явищ, процесів.

Олена Печорна не тільки відтворює своє художнє розуміння світу, а й своєрідно трансформує, переосмислює традиційні жанри, часом вдаючись до комбінаторики різних жанрових систем.

Творчій свідомості Олени Печорної притаманне не стільки прагнення до своєрідного повторення тим, образів, емоцій, думок, а й якась внутрішня своєрідна циклічність. В основі її лежить цілісність авторського ліричного суб'єкта з його особливим етико-філософським баченням дійсності, світовідчуттям, адресованими читачеві-сучасникові.

У творчості Олени Печорної проступає чітко виражена тенденція естетичного вирішення гострих соціально-історичних, моральних, філософських проблем, актуальних для сучасного життя українського народу. Особливості такого світовідчуття, переживання світу своєрідно переломлюються в лірико-трагічній темі чорнобильської катастрофи.

«Оживлення» природних явищ Оленою Печорною бачимо у мелодраматичному детективі, де центром уваги стає психологія чоловіка-батька (Анатолія Кравченка), маленьку доньку якого (Оксану) утопили в міському озері й який розшукує вбивцю заради справедливості.

В «Колах на воді» виражена тілесність і тенденція до всезагального системного уособлення природних явищ, об'єктів, абстракцій тощо:

- 1) «парк неначе впізнав, зітхнув тишею...» [28, с. 33];
- 2) «стежина раптом підморгнула» [28, с. 101];
- 3) «причаїлась біда – древня кістлява старенька» [28, с. 18];
- 4) «пам'ять винувато розвела руками» [28, с. 77];

5) «здалося, що чорні думки розбігаються кімнатою й шарудять вусиками» [28, с. 121];

б) «слова лякливо розправляли крильця» [28, с. 157].

У результаті система персонажів у творі у «Колах на воді» специфічно розширюється. Статус персонажа поправу належить:

1) спеці:

– «спека підскочила й ображено покрутила біля скроні...» [28, с. 18];

– «радісно кружляла довкола» [28, с. 94–95],

– «задоволено посміхнулась і пішла обійматись із запиленим містом» [7, 101];

– «злякалась» [28, с. 110];

– «лякливо тулилась в кутку» [28, с. 85];

– «шоковано закліпала очицями» [28, с. 112],

– «вмостилась клубочком... й загрозово випустила пазурі» [28, с. 158–159];

2) озеру:

– «озеро дивилося... широко розплющеними зіницями квітів і мріяло» [28, с. 58];

– «схоже, озеро скликає гостей [28, с. 108]),

3) ночі;

– «ніч безсоромно цілувалась з небом...» [28, с. 77];

4) будинку, де ї мешкає герой:

– «будинок винувато нітився... і мовчав» [28, с. 18];

– «сліпі очі вікон тактовно промовчали» [28, с. 39]), тощо.

Констатуючи прийом оживлення явищ природи в творах Олени Печорної, деякі науковці називають його «визначальною ознакою» стилю письменниці, але швидше недоліком [6].

Символ застосовується в якості багатозначного алегоричного образу, основою для створення якого виступає подібність, схожість або спільність предметів і явищ, що відбуваються в житті. Образами-символами досить

часто користуються при написанні літературних творів: лірики, епосу і драматургії. Правильно витлумачивши символи, можна глибоко і вірно прочитати художні тексти.

Природа покликана заспокоювати людину, під впливом її краси, люди відпочивають, відступає денна втома, тиша та спокій благотворно впливають на засмучений, потомлений народ. Під таким кутом зору навколишній світ здається, ніби струменем, опорою для «зламаних» долею людей. Ми сильні і незламні, адже єдність з природою надихає нас великими й непереможними силами. Любов до неї – то найприродніше, найсвітліше почуття, яке допомагає нам долати будь-які перешкоди на своєму шляху.

Безумовно, окремим персонажем аналізованого роману «Кола на воді» є вода. Титульний у творі, цей образ переосмислений досить широко, поетика води ніби підкорює собі текст. Безпосередньо вода презентована в романі в образах міського озера, дощу, сліз персонажів; крім того, образ води пронизує спогади деяких із них – старого моряка Степана Олексійовича, слідчого. У першу чергу, образ води є продовженням образу озера – сюжетно-організаційного центру твору, своєрідного «магніту» для персонажів [28, с. 109].

Підкреслювана амбівалентність стихії води корелює з відповідною суперечливістю образу сонця (вода і сонце формують у тексті своєрідну смислову симетрію) і його метафоричного «продовження» – концепту спеки та зумовлена в тексті положенням про те, що люди винні в перетворенні раю природи на пекло: «Рай знищили вже за годину» [28, с. 13] (образ пекла на землі з'являється вже у «Грішниці» [27, с. 20], хоча тут воно – швидше персональне пекло героїні).

Не дарма сонце отримує в «Колах на воді» досить незвичайні і провокативні характеристики: воно, в тому числі, «вогняний звір» [28, с. 12], «вогняний монстр» [28, с. 80], «велетенська сяюча комаха» [28, с. 56], «як равлик [7, с. 31].

Фольклорний же мотив плину річки як плину часу уможлиблює в романі трактування води як утілення часу: «По вікнах повзли потоки минулого, теперішнього, майбутнього. Час виходив за межі звичного, зміщувався, переходив і розтікався» [28, с. 186] (порівняймо: «час розчиняється, а минуле перетікає в теперішнє...» [28, с. 107]).

Вода в аналізованому романі О. Печорної:

- 1) «жива», «все відчуває [28, с. 271];
- 2) «геніальний слухач» [28, с. 102];
- 3) має «голос» [28, с. 187];
- 4) співає [28, с. 24];
- 5) «застигла й навіть не дихає» [28, с. 58];
- 6) «пам'ятає біль» [28, с. 108];
- 7) здійснює помсту [28, с. 271].

Заголовні «кола на воді» асоціативно переосмислюються і як безкінечні хвилі «батьківського розпачу» [28, с. 108].

Прикметно, що в ряді випадків, описуючи ситуації з життя персонажів, письменниця вживає лексему «вода» замість контекстно потрібних «дощ», «сльози»:

- 1) «...з неба нестримними потоками ллється вода...» [28, с. 21],
- 2) «вода йшла з неба. Прозора і щемлива. Жива» [28, с. 186],
- 3) «у вікно раптово вдарила вода... То був Дощ» [28, с. 21];
- 4) «...здавалось, що десь глибоко в середині того погляду народжувалася вода – солоня-солоня та гірка» [28, с. 53].

На відміну від «Кіл на воді», домінантна стихія води в «Химерниці» не має симетричного смислового кореляту (у романі 2013 р. це сонце і його метафоричне продовження – спека) й певно позбавлена амбівалентності [13, с. 18].

Однак тут присутні традиційні для прози Олени Печорної специфічно осмислені концепти раю і «персоналізованого» пекла [30, с. 333]

(аналогічний до останнього образ проходить уже в «Грішниці» [27, с. 20], адже рай на землі людьми знищено [28, с. 13]).

Ці концепти сприяють органічному вплетенню в роман характерних для книг Олени Печорної й реалізованих у «Химерниці» вже на новому художньому рівні мотивів повернення й розплати за скоєне, провини і спокути, коли для духовного відродження-каяття людина змушена повернутися до себе справжньої, до вічних цінностей і, можливо, пожертвувати собою. Панівний образ водної стихії при цьому, піднесений у художньому світі письменниці, зокрема, як символ першооснови, жіночого начала [13, с. 162], і різноманітні пов'язані з рідиною мовні натяки сприяють інтенції мотиву повернення, а в системі мозаїчної структури міфопоетики роману – реалізації міфу першотворення. Відповідно актуалізована роль у романі наскрізного для метапрози авторки концепту пам'яті.

Наявні в тексті також асоціативні порівняльні звороти, наприклад: «Дорогу дорогою не назвеш, зате їх тутечки стільки, як судин, усе біжать, біжать, розходяться, сходяться, переплітаються» [30, с. 14]. Тлом при цьому стають різноманітні пов'язані з означенням рідини метафоричні описи:

– ніч «берегів не мала» [10, с. 272],

– «сутінки плавали лісом» [10, с. 56], «пливуть ті дорогиріки» [30, с. 157] тощо.

У насиченому асоціативно-синестезійними сполуками тексті органічним є передавання переживань із відповідним переходом їх в інших рецептивний реєстр, скажімо: «страх... перетворюється на попіл» [30, с. 293], «обірвалась любов – як струна» [30, с. 145].

У «Химерниці», III розділ якої названо «Безкрила», перед нами жінка:

– «пташка співоча» [30, с. 196];

– її руки, «наче крила» [30, с. 123];

– «з неба впала моя дівчинка. Мороз крильця обпік» [30, с. 351];

– «жінка має рухатися так, ніби має за плечима крила» [30, с. 221];

– «затікають спутані... крила» [30, с. 373];

- «головне – встигнути розправити крила» [30, с. 373];
- «цілувала у маківку свою безкрилу (то бто – дівчинку)» [30, с. 352];
- «мати була нічною зозулею» [30, с. 346].

Акцентування крилатості жінки в «Химерниці» узгоджується з загальною художньою стратегією книги, підкресленою тілесністю роману й посилює резонансність звучання в ній концепту води. Крім того, людина як така в романі системно порівняна з рослинами та тваринами:

- сестра нагадує «живу кульбабку. Таке ж тонесеньке тіло – стеблинка й пухнаста голівка» [30, с. 266–267];
- люди нагадують «велетенських мурах» [30, с. 267];
- люд – «мов бджоли у вулику» [30, с. 279], хлопці «вистрибували, наче горобці» [10, с. 295].

Отже, людина системно порівнюється з рослинами та тваринами, що органічно тяжінню Олени Печорної до переосмисленого в новому часі пантеїстичного змалювання людини в навколишньому світі й зближує її твір зі, скажімо, романами Ж. Жіюно («Спів світу», «Хай збудеться моя радість»), частково – Е. Золя («Земля»).

Як видно зі сказаного, ключові імперативи прози письменниці й супровідні для них концепти й мотиви, закладені в ранніх «Грішниці» й «Колах на воді», доповнені, логічно розвинені й отримують у «Химерниці» нове звучання.

Панівне жіноче начало, властиве художній (пантеїстичній) картині світу письменниці, в романі підкреслено домінантністю стихії води й відповідно оформленим ключовим концептом, подібно до «Кіл на воді». Реалізуючись через варіативну поезику (вже не анатомізована й амбівалентна, але жива вода оприявнює себе у стилізованих описах процесів і станів, зворотах персоніфікації й евфемізації, фразеологічних конструкціях тощо) і певно підпорядковуючи структуру твору – від лексичного до образного рівнів, – концепт води органічно взаємодіє аналогічними тематично спорідненими кластерами уособлення, лейтмотивними імітаціями

з ефектом композиційних кіл, із концептами пам'яті, повернення, раю, пекла й подібне, сприяючи формуванню в романі міфопоетичної парадигми мозаїчного типу, властивої прозі Олени Печорної. Роман «Химерниця», в такий спосіб, суголосний ідіостилю Олени Печорної й засвідчує її мистецьке зростання. Подальше системне дослідження романістики письменниці, зокрема в компаративному плані, є доцільним і продуктивним; ключові положення пропонованої статті можуть бути покладені в його основу й розвинені в контексті розгляду становлення нової української прози початку ХХІ ст.

Отже, проблеми екології згадуються та розглядаються письменницею в «Грішниці», коли згадується Чорнобильська зона відчуження, де хвора героїня роману Лариса не відчуває себе чужою, як завжди в місті, і позбавляється психологічного «панцира», яким звикла захищатись від ворожого світу, – вірогідно, тут маємо паралель до саркофага над Чорнобильською атомною станцією, потреба в якому також не вічна.

Зв'язок природних явищ з людиною бачимо у романі «Кола на воді». У «Колах на воді», як і в інших творах Олени Печорної, відчутна глибока й системна робота над словом, що вигідно вирізняє авторку серед багатьох українських письменниць межі ХХ–ХХІ ст. (зокрема, позначається її фах – філологія і психологія). Системний аналіз її прози, виявляючи водночас високий художній рівень творів і певні ознаки учнівства, засвідчує еволюцію стилю О. Печорної як вельми перспективного митця. Комплексне, зокрема компаративне, вивчення її романістики уявляється продуктивним у контексті розвитку української й світової «жіночої» прози кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя.

2.4. Проблема злочину та покаяння у романі Олени Печорної «Химерниця»

Проблема злочину і покарання в українській літературі не нова. Починаючи з 19 століття українські письменники активно вдавалися до дослідження та розробки даної теми на теренах «красного мистецтва». Якщо згадувати письменників-реалістів ХІХ століття, то тут в першу чергу слід говорити про твори Панаса Мирного, Василя Стефаника, Ольги Кобилянської, Марка Черемшини. У літературному процесі ХХ століття темі злочину і покарання присвятили свої твори Володимир Винниченко, Микола Хвильовий, Григорій Косинка, Валер'ян Підмогильний, Михайло Стельмах, Григійр Тютюнник, Павло Загребельний і цей перелік можна продовжувати.

Серед письменників України, які успішно розробляють дану тему у ХХІ столітті варто назвати твори Василя Слапчука, Юрія Винничука, Оксани Забужко, Марії Матіос, Василя Шкляра, Ганни Арсенич-Баран і це далеко не повний перелік авторів.

Олена Печорна належить до наймолодшої генерації письменників, які розробляли дану тему. Вона поклала проблему злочину та покарання в основу свого роману «Химерниця», який побачив світ у Харківському видавництві «Клуб сімейного дозвілля» у 2019 року.

23 січня 2019 року авторка презентувала свій новий роман у Чернігівській обласній науковій бібліотеці імені В.Короленка. Вона ознайомила присутніх зі своїм твором, над якою працювала п'ять років. Олена Печорна зізналася, що у написанні роману їй допомогли отримані знання з практичної психології, які вона здобула навчаючись у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя. Саме входження у

внутрішній психологічний світ роману та його героїв дозволили авторці вирішити проблему каяття за раніше скоєні гріхи.

В основу роману були покладені реальні події з життя українського суспільства, а саме справа Оксани Макар та Врадіївська справа. Ці реальні події наруги над жінками і змусили автора вдатися до осмислення питання: «Чому так сталося у нашому новому, демократичному суспільстві? Звідки коріння цього злочину?» На прикладі роману «Химерниця» ми можемо це з'ясувати. Головна героїня твору Інга, яка проживає в лісі, у старому будинку, де навіть люди не їздять, і це все в наш час: «Безлюддя. Ліс та й ліс, а віддала двох сосен, - ніби й є ніби нема. Дах мохом вкрився, німічний димар набакирсповз, дерев`яні стіни луцились на сонці, наче мінjali шкіру. Пустка. Ані душі. Й стежина стоптана...аж до порога...»[30, с. 7].

Дівчина, яка дивувала всіх оточуючих своєю зовнішністю та своїми таємничими здібностями: «Молоденька, смаглява, очі темні, аж чорнючі, зиркне, віддала ними, наче мурах за комір сипне, і піде, так і не озвавшись. Ой чудна. Гляди, мо, циганське плем`я... Переказувала, нібий знає «щось», але то таке, казали – не перевіряли. Шкода дівку, правда, хоч би не пропала, бува...» [30, с. 29]. Коли ми говоримо про знахарів, відьом, або людей які мають здібності до знахарства, то відразу уявляємо стару, горбату, страшну бабцю. Але Олена Печорна переосмислила народні уявлення про ці речі. Ми бачимо зовсім інший образ – химерниці: молода, красива дівчина: «Волосся заплела у косу, перев`зала травною, рушила до дерев`яної скрині, відкрила важке віко і дістала полотніну сорочку, квітками вишиту. Швидким рухом стягнула джинси, кофтину, оголила засмагле тіло, аж протягам гаряче стало, миттю пірнула в сорочку, пояском червоним підперезалась і стала посеред кімнати, як намальована» [30, с. 18]. Її товариш – крук, її ліки – природа, трави, молитва. Незрозумілі слова, дивні вчинки, одяг, будинок, приручений крук – дивно все це сприймати в наш час. «Хатинка заскрипіла, мов сварлива старенька...Розмальовані від підлоги до стелі стіни. Чого тільки там не було!

Квіти, птахи, металики, силуети людей, моря окраєць, мушлі, дерева, хата під стріхою, а он... Ейфелева вежа. Точно. Ота, що в Парижі. Один в один. Здуріти!» [30, с. 45].

Письменниця описує дівчину як беззахисну, самотню та слабку, але в той же час вона має сильний та рідкісний дар, який допомагає зцілювати людей. Саме вона допомогла дівчині Русі, яка спокутувала гріхи свого батька.

«Микола Петрович Перебийніс – мужик серйозний, очільник провінційного містечка, місцевий «князьок» [30, с. 11]. Вже на перших сторінках книги зрозуміло, що це людина, яка має фінансову силу, яка розуміє, що можна дати грошенят, як кажуть «на лапу», і вся правда на твоїй стороні. Згодом, особи, які вирішують долю винного та міру покарання просто закривають на це очі. Але ми бачимо іншу сторону цієї медалі, можна покарати ту людину, яка є потерпілою у певній ситуації, або ж взагалі немає відношення до даного злочину, наприкладі дочки Миколи Петровича.

Руся – сімнадцятирічна безгрішна дівчинка, яка розплачується за гріхи свого батька. Ще з дитинства Русю застала хвороба легень – Гамартома. «Операція. Пухлина велика. Вона росте, а це зумовлює ризик, що чудернацька гамартома може трансформуватися в щось значно небезпечніше» [30, с. 41]. Скільки б не прикладали зусиль лікарі, де б не лікувалися – все марно, дівчині легше не стає. Єдиним шансом на спасіння була Інга - «хімерниця». «Хто така? Одяг чудний, ще й крук на плечі вмонтований он і не ворухнеться. Вогні горять. Свічки, видно. Відьма, чи що?» [30, с. 27]. Дівчина, яка могла зціляти, дивитися в майбутнє та допомагати людям. Саме вона розказала Миколі Петровичу, яка причина хвороби його доньки – спокута його гріхів. «А гріхи строку давності не мають, - усміхнулась, а як вистрелила. – Їх спокутувати треба. Розплатитись.» [30, с. 75]. Інга нагадала Миколі його гріхи, про тих молодих дівчат, з якими вони гуляли та що з ними зробили.

Розповівши про все своїм друзям, ніхто не повірив, бо це люди, які скоюють злочин, не думаючи про правове або природне покарання. Вони не мають докорів сумління, їм не знайоме почуття совісті, вони не чують інших сердець. Вони просто чинять те, що їм до вподоби, те, що покращує їхнє матеріальне благо. Вони не бояться правосуддя, адже можуть його «купити». «Не вірю я в цю бісовщину. Розплату. Гріхи. Ну скажи, з ким не буває? Випили, гульнули, у клубі зависли, малоліток покатали, а там... на дачі... ну покувиркалися трохи. І нам добре, й вони заробили. Грошей же дали? Дали. Зелененьких, до речі. Та дівкам пощастило» [30, с. 92]. І знову все зводиться до грошей, заплативши їм, вони думали, що ніхто нічого не розкаже. Так само і Микола Петрович, він і турбується про доньку, але не молитвами та своєю увагою, а своїми фінансами, розмірковуючи, що саме це потрібно доньки в такий час.

Поруч з Русею були всі: Оксана, Галя, Інга, Ігорь, але не батько. Завдяки Ігорю, Руся відчула, що таке справжнє кохання. Вона змогла забути про свою хворобу, почала мріяти як справжня дівчинка. Ігорь в свою чергу робив все, щоб розрадити Русю. «Руслана Перебийніс, безхребетна амеба, правильна дівчинка(хто там ще?), ага, зразкова татова донечка, взяла й ось так просто дала драла у нічний ліс, та й ще й з хлопцем! Здуріти можна. Ніхто не повірить. А їй закортіло побачити галявину, хоч криком кричи, наче ті конвалії – центр Всесвіту і сенс життя» [30, с. 122]. Спогади про маму та кохання Ігоря – все, що надавало наснаги для життя Русі.

Микола ж вважав всіх винуватими в тому, що він грішний, навіть життя: «Ти ж краще за мене знаєш, що життя нас такими зробило. Люди й зробили. Біс попутав, накрило нас. Думаєш, легко вгорі? Просто? Скільки там верху того.. Заскочив, так мусиш зубами тримати. Світ таким став, Інно, світ.» [30, с. 380].

Загибель рідних та близьких – найголовніша покара друзів Миколи. Його ж покара – рідна донька, яка вмирала з кожним днем у нього на очах.

Отже, «Що посієш, те й пожнеш» - головне послання цієї книги. Олена Печорна романом «Химерниця» пояснює, що ми всі люди, і кожний з нас хоч би раз у своєму житті скоював злочин. Хтось це зробив, навіть не підозрюючи і не бажаючи свідомо цього, а хтось довго і детально продумував план своїх дій. Але варто знати, що рано чи пізно за всі свої вчинки ми будемо відповідати – або ж перед правосуддям, або ж перед Богом. Отож, варто задуматись сьогодні, доки не пізно. Запитай себе, чи вартий цей вчинок твого, насамперед, духовного та фізичного спокою.

Проблема злочину та покаяння стала однією з нових тем у творчості Чернігівської письменниці. У романі «Химерниця» Олена Печорна поєднує долі реальних людей і намагається донести нам, суспільству, що за межами будинку, картинки Інстаграму, існує зовсім не ідеальний світ, не ідеальна сім'я.

Естетична цінність роману – проблеми, які розкриває і вирішує перед читачем письменниця. Саме завдяки ним вона пробуджує у читачів естетичні почуття, співпереживання, емоційне зворушення. Цінність роману в естетичній зрілості світогляду письменниці на проблему злочин та покаяння. Олена Печорна пояснює, що в ХХІ столітті, у час, коли суспільство щодня прагне до вдосконалення своєї моралі та духовності, разом з тим, щодня все більше і більше ми можемо спостерігати, як прогресує злочинність, безкарність, нівілюються моральні і духовні цінності. Своїм романом письменниця застерігає: «зло ще не переможене», а тому одвічний конфлікт добра і зла триває.

Висновок до розділу 2

Для творів Олени Печорної характерна постановка проблем, що стосуються загальнолюдських питань буття, «вічних» тем добра і зла, життя і смерті, вибору шляху, взаємин з оточуючими людьми, усвідомлення себе і свого призначення.

В романах Олени Печорної бачимо виражену тенденцію вирішення гострих соціальних, моральних, філософських проблем, що залишаються актуальних для теперішнього часу українського народу. Особливе світовідчуття, переживання соціально-історичних та моральних проблем Олена Печорна своєрідно переломлює в лірико-трагічній темі катастрофи Чорнобиля. Проблематику екології бачимо в «Грішниці», зв'язок природних явищ з людиною бачимо у романі «Кола на воді». Проблематика батьків і дітей в романах Олени Печорної «Грішниця» та «Фортеця для серця» розкривається через непрості стосунки батьків з героїнями роману – Лариси та Лесі, котрі через батьківську байдужість, нелюбов у майбутньому потрапляють в психотравматичні ситуації, що призводить до зникнення довіри до світу, близьких людей, внутрішнього спустошення та різних драм в дорослому житті.

Отже, в романах Олени Печорної продовжуються кращі традиції української літератури щодо гострого сприйняття і етико-філософського художнього осмислення найважливіших для країни і народу соціально-історичних подій, явищ, процесів.

ВИСНОВКИ

«Жіноча проза» складна й різноманітна, оскільки вона несе новий духовний досвід, нове самосвідомість і світобачення, побудовані на основі трагічного соціального досвіду ХХ ст. Письменниці напружено шукають такі ціннісні орієнтири і творчі методи, які відкрили б можливість естетично відобразити кризовий стан світу рубежу століть.

Суєтності, жорстокості, зневіри, дисгармонії людського життя в їхніх творах протистоїть біблійне сталість світу, а перекличка світових культур, відкритість шуму часу веде до розуміння істинного сенсу буття. Таким чином, феномен важливого розділу сучасної літератури, іменованого «жіночою прозою», пояснюється унікальним поєднанням своєрідного погляду на світ з позицій фольклорних та біблійних архетипів і «інтелігентності» стилю, що включає особливий психологізм, метафоричну поетичність і побутову точність описів.

Українські письменниці, як ніхто інший, зуміли художньо відобразити суть духовних процесів, що відбуваються в сучасному кризовому світі.

В першому розділі роботи було інтерпретовано творчість Олена Печорної. Помітною сторінкою в сучасній вітчизняній «жіночій» прозі є творчість чернігівської авторки Олени Печорної, якій успіх дебютного роману «Грішниця» (2010 р.) дозволив у 2012 р. увійти до двадцятки найуспішніших українських письменників за версією журналу «Фокус».

Ознайомлення з біографією Олени Печорної дозволило встановити основні спонуки до обрання письменницького шляху та написання першого «жіночого роману». Проникнення в різні реальні трагічні історії про жінок, роздуми про мораль, про український побут, національну самоідентичність, дозволили сформувати збірний образ жінки її першого твору.

У другому визначено проблематику романистики письменниці, зокрема проблема жінки у сучасному суспільстві на матеріалі романів «Грішниця» та «Фортеця для серця», проблеми батьків та дітей у романах,

проблема екології та зв'язок природи з людиною, проблема злочину та покаяння у романі «Химерниця». Встановлено, що для романів Олени Печорної характерна постановка проблем, що стосуються загальнолюдських питань буття, «вічних» тем добра і зла, життя і смерті, вибору шляху, взаємин з оточуючими людьми, усвідомлення себе і свого призначення.

У роботі були проаналізовані основні джерела по темі дослідження. У результаті проведеної роботи можна сказати, що майстерно та висококласно написані романи Оленою Печорною. Письменниця, мабуть, ставила собі за завдання розповісти про реалії українського життя і що варто боротися навіть тоді, коли, здається, опинився на самому дні.

Ключовими імперативами романів письменниці й супровідні для них концепти й мотиви, які були закладені Оленою Печорною у більш ранніх її романах «Грішниця» й «Колах на воді», доповнено і логічно розвинено та отримують нове звучання у романі «Химерниця».

Тема пошуку щастя й обманутих сподівань, повернення до вічних цінностей, гармонійного співіснування людини і природи є наскрізними для романів Олени Печорної.

Романи Олени Печорної різних років показують гострі соціальні, моральні, філософські проблеми, що не перестають бути актуальними для українського народу. Особливе світовідчуття, переживання соціально-історичних та моральних проблем Олена Печорна своєрідно переломлює в лірико-трагічної теми катастрофи Чорнобиля. Проблематику екології бачимо в «Грішниця», зв'язок природних явищ з людиною бачимо у романі «Кола на воді». Проблематика батьків і дітей в романах Олени Печорної «Грішниця» та «Фортеця для серця» розкривається через непрості стосунки батьків з героїнями роману, котрі через батьківську байдужість, нелюбов у майбутньому потрапляють в психотравматичні ситуації, що призводить до зникнення довіри до світу, близьких людей, внутрішнього спустошення та різних драм в дорослому житті.

Романи Олени Печорної продовжили кращі традиції української літератури щодо гострого сприйняття і етико-філософського художнього осмислення найважливіших для країни і народу соціально-історичних подій, явищ, процесів.

Таким чином, у процесі виконання роботи її мету досягнуто, а завдання виконані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Береза Т. Гарна мова – одним словом: словник вишуканої української мови / Т. Береза. – Львів : Апріорі, 2015. – 420 с.
2. Боулби Дж. Создание и разрушение эмоциональных связей / Дж. Боулби; пер. с англ. В.В. Старовойтова. – М. : Академический Проект, 2006. – 238 с.
3. Владимірова В. М. Художньо-рецептивна модель буття в романах олені печорної «Грішниця» й «Фортеця для серця» Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2015. № 19. Том 2. 11 – 13 с.
4. Владимірова В., Кириленко Н. Проза О. Печорної https://www.researchgate.net/profile/Irina-Rudolfovna-Zilenko/publication/349119949_Simvolika_batkivsini_u_malij_prozi_Teffi_period_u_emigracii/links/60217646299bf1cc26b23bb6/Simvolika-batkivsini-u-malij-prozi-Teffi-periodu-emigracii.pdf#. 6 – с.
5. Гамоліна У. В., Соловей О. Є. Жіноча проза як феномен української літератури. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/>.
6. Герасименко Н. Жіноча література: чи справді «рожева»? / Н. Герасименко // Слово і Час. – 2015. – № 3. 56–69 – с.
7. Голобородько Я. Буковинська орнаментика М. Матіос / Я. Голобородько// Вісник Національної академії наук України. – 2008. – № 3. – С. 66–73.
8. Голобородько Я. Український літературний істеблішмент. Київ, 2006.
9. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. 2-е вид./ Тамара Гундорова. – К.: Критика, 2013. – 344 с.
10. Гурдуз А. І. Історія української літератури (Сучасний літературний процес) : Навчально-методичний посібник для студентів

закладів вищої освіти. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. 265 с.

11. Гурдуз А. Романи Людмили Таран “Дзеркало єдинорога” і Стела Павлоу “Троянський кінь” / А. Гурдуз // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. пр. / редкол. : Г. Ф. Семенюк (гол. ред.), А. В. Козлов (відп. ред.) та ін. – К. : Твім інтер, 2010. – Вип. 29. Ч. 1. – С. 151–162.

12. Гурдуз А.І. Концепт води в романі Олени Печорної «Кола на воді». Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2015. Випуск 39. С. 72-75.

13. Гурдуз А.І. Міфопоетичне моделювання в прозі Олени Печорної й Алли Рогашко. Літератури світу: поетика, ментальність і духовність. – 2017. – Вип. 8. С. 15–23 с.

14. Гурдуз А.І. Мотив сходження в романі Олени Печорної «Грішниця» /А.І. Гурдуз, К.Б. Барковська // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія«Філологічні науки». – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014. –Вип. 36. – С. 50–53.

15. Гурдуз А.І., Кирилова Д.В. Романи Олени Печорної: логіка зв'язку. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2016 № 25 том 1. С. 22–24.

16. Даниленко В. Лісоруб у пустелі. Письменник і літературний процес / ВолодимирДаниленко. – К.: Академія, 2008.– 352 с.

17. Дашвар Л. Молоко з кров'ю / Л. Дашвар. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвіля», 2011. – 267 с.

18. Дроздовський Д. Мольфарка української прози, або Чому Шеллінг мав рацію [Електроний ресурс] / Д. Дроздовський // АртВертеп. – Режим доступу : <http://artvertep.com/print?cont=7840>

19. Дроздовський Д. Метажанровий патерн у системі родо-видо-жанрової літературної вертикалі // Південний архів (філологічні науки). 2021. № 85.

20. Іванцова М. Передмова / М. Іванцова // Печорна О. Грішниця / О. Печорна ; передм. М. Іванцової. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. – С. 5–6.
21. Колісниченко Н.Ю. Лінгвопоетика німецьких та англомовних романів (romance, романс). Наука и образование без границ, 2012. URL: http://www.rusnauka.com/35_OINBG_2012/Philologia/8_120907.doc. (дата звернення: 03.06.2021 р.)
22. Крупка М. Гендерний вимір тоталітарного насильства у сучасній жіночій прозі. Гендерна проблематика та антропологічні горизонти. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2012. С. 54–66. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/5360/1/7.pdf>.
23. Кушнерюк Ю. Р. Українська жіноча проза кінця ХХ століття: світоглядні моделі й особливості художнього стилю: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Ю.Р. Кушнерюк ; Дніпропетр. нац. ун-т. Д., 2008. 19 с.
24. Лэнгле А. Эмоции и экзистенция / Альфрид Лэнгле ; пер. с нем. – 2-е изд., стереотип. – Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр, 2011. – 332 с.
25. Павлишин М. Козаки в Ямайці: постколоніальні риси в сучасній українській культурі / Марко Павлишин // Українська мова та література. – 2005. – № 15. – С. 14–15.
26. Печорна О. «Краще «фільтрувати» мову і мати внутрішню цензуру» : інтерв'ю / О. Печорна // Чернігів-інфо. – 2013. – 15 листопада.: 4ernigiv.info/strichNa/2024-pismennicya-olena-pechorna-Nrasche-fltruvati-movu-mati-vnutrshnyu-cenzuru.html],
27. Печорна О. Грішниця / Олена Печорна ; передм. М. Іванцової. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. – 288 с.
28. Печорна О. Кола на воді / О. Печорна. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2013. – 288 с
29. Печорна О. Фортеця для серця : [роман] / О. Печорна ; передм. Н. Шевченко. – Х. : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. – 368 с

30. Печорна О. Химерниця: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2020. 384 с.
31. Пожарицька О.О. Авторський концепт позитивності у мовленнєвому портреті головного героя: комунікативно-парадигматичний аналіз : автореферат канд. філол. наук. Одеса, 2014. 37 с.
32. Рижкова Г.-П. М. Українська «жіноча» проза 90-х років ХХ–початку ХХІ ст.: жанрові й наративні моделі та лінгвопоетика: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Г.-П. М. Рижкова ; Кіровоград. держ. ун-т ім. В.Винниченка. Кіровоград, 2008. 20 с.
33. Сиксу Э. Хохот Медузы/ URL: <http://www.proza.ru/2016/07/03/901>.
34. Тебешевська-Качак Т. Б. Художні особливості жіночої прози 80–90-х років ХХ ст. Монографія. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. 192 с.
35. Тоффлер Елвін. Третя хвиля / Тоффлер Елвін ; з англ. пер. А. Євса. – К. : Вид. дім «Всесвіт», 2000. – 480 с.
36. Феномен жіночої прози : біобібліограф. покажч . / укл. О. В. Пошибайло; Полтавська обласна бібліотека для юнацтва ім. Олесь Гончара. – Полтава, 2017. – Вип. 4. – 28 с.
37. Феномен жіночої прози в сучасній вітчизняній літературі / Укл.: М. Маслова, Ю. Щеглова. Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека. URL: <https://zounb.zp.ua/fenomen-zhinochoyi-prozy#q1>
38. Філоненко С.О. Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х років ХХ століття: Монографія. – К., Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. – 156 с.
39. Фомін Ф.В. Сім'я як соціокультурний феномен: аналіз підходів та методологій дослідження // Наука. Релігія. Суспільство. 2012. № 1. С. 58-64.
40. Фрейд З. Введение в психоанализ : [лекции] / З. Фрейд ; пер. с нем. Г.В. Барышниковой. – СПб. : Издательская группа «Азбука-классика», 2010. – 480 с.

41. Фромм Э. Бегство от свободы ; Человек для себя / Э. Фромм ; пер. с англ. Д. Н. Дудинский. – Мн.: ООО «Попурри», 2000. – 672 с.
42. Хамитов Назип. Одиночество женское и мужское: научно-популярное издание / Хамитов Назип. – К.: Аттика, 2010. – 224 с.
43. Харчев А.Г. Брак и семья в СССР / Харчев А.Г. – М. : Наука, 1979. – 217 с.
44. Харчук Р. Сучасна українська проза. Постмодерний період: навчальний посібник / Роксана Харчук. –К.: Академія, 2008. – 248 с.
45. Шевченко Н. Чи буває боляче небу? / Н. Шевченко // Печорна О. Фортеця для серця : [роман] / О. Печорна ; передм. Н. Шевченко. – Х. : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. – С. 5–6.
46. Энциклопедия символов, знаков, эмблем / сост. К. Королёв. М. : Эксмо; СПб. : Terra Fantastica, 2003. 528 с.
47. Jennifer Weiner. Why I'm waging war on literary snobbery. Telegraph. 2016. URL: <https://www.telegraph.co.uk/culture/books/authorinterviews/11034657/Jennifer-Weiner-why-Im-waging-war-onliterary-snobbery.html>